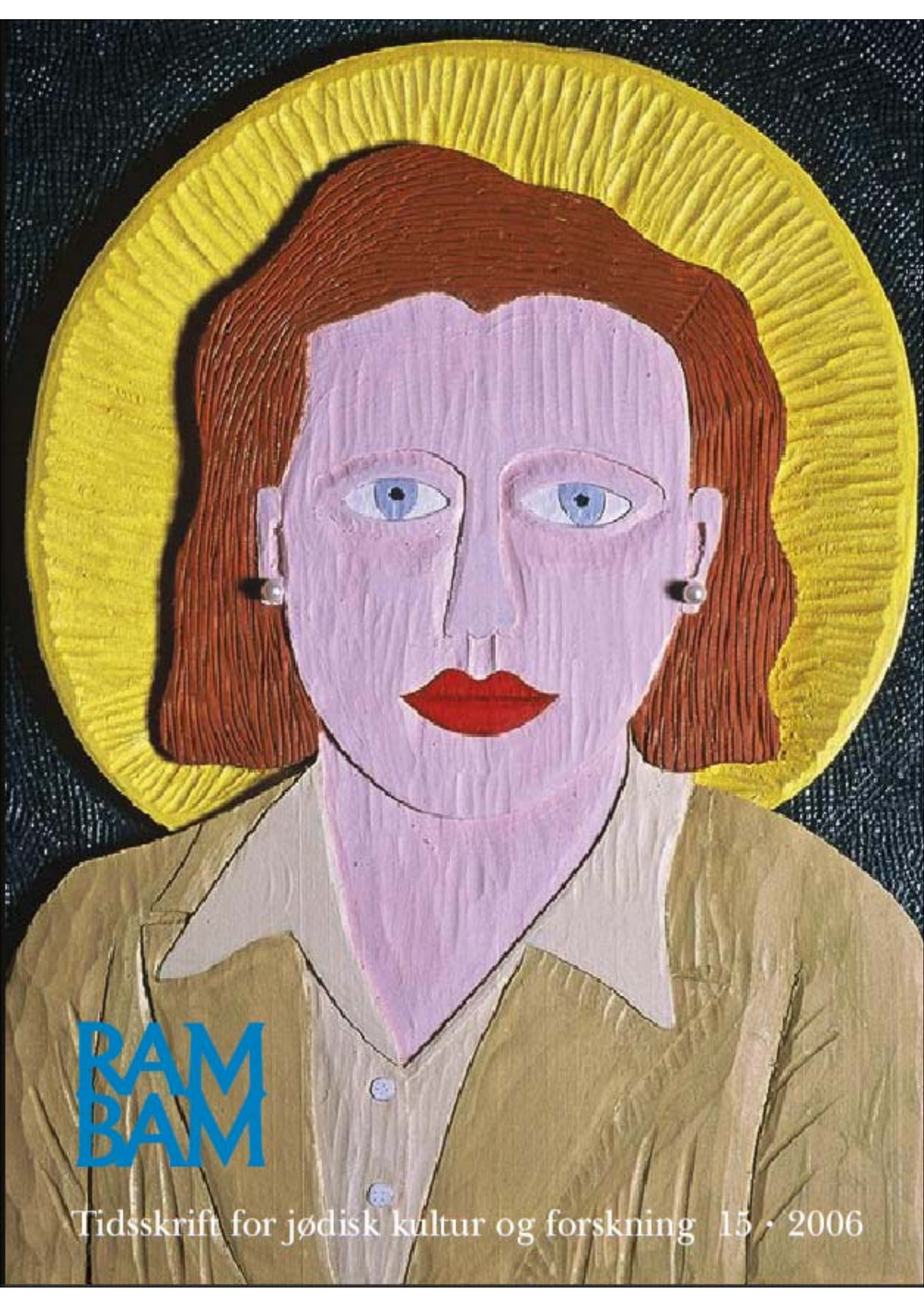

RAM
BAM

Tidsskrift for jødisk kultur og forskning 15 • 2006

RAMBAM

Tidsskrift for jødisk kultur og forskning

15:2006

Udgivet med støtte fra Kulturministeriets
bevilling til almenkulturelle tidsskrifter og
Helga Melchior's Fond
Jødisk Folkeforenings Fond
Bladpuljen

RAMBAM udgives af Selskabet for Dansk
Jødisk Historie under redaktion af

Kaare Bing
Ulf Haxen (ansv.)
Nina Roth
Karen Lisa Salamon
Karin Sandvad
Margit Warburg

Redaktionens adresse:
Færøvej 11
2800 Kongens Lyngby
ulf.haxen@get2net.dk

Redaktionel konsulent:
Birgit Stenz

ISSN: 0907-2160
ISBN: 87-7876-479-3

Layout og dtp: Torben Seifert
Tryk: Clemenstrykkeriet A/S, Århus

Forsideillustration: Marie Stargot.
Træsnit af den amerikanske kunstner og læge
Herbert Savel.
Se også artikel og portræt af
Marie Stargot inde i bladet, side 64 og
<http://www.holocaustcarvings.com>.

RAMBAM er en forkortelse af Rabbi Moshe
ben Maimun (Maimonides) 1135-1204.

Artikler til RAMBAM på dansk, svensk eller
norsk skal leveres digitalt og indeholde følgen-
de elementer:

- forfatternavn(e)
- titel
- evt. uddybende undertitel
- evt. mellemrubrikker
- evt. noteapparat
- litteraturliste
- engelsk resumé (10-15 linier)
- evt. illustrationer med undertekster
- forfatterbiografi

Debatindlæg og forslag til boganmeldelser
modtages gerne

Indhold

”Et inspirerende og animerende sted ...”	5	Ulf Haxen
Sådan er kosmopolitismen	8	Samuel Rachlin
Kosmopolit? Næh ...	14	Janina Katz
Et brev om bindestregs-identitet	15	Jonathan Schwartz
Floder der flyder	21	Helen Krag
Stort set kosmopolit	26	Oren Shafir
Hachshara i Danmark	29	Hans Goldstein
Rebel With a Cause Samtale med Bent Melchior	34	Lene Andersen
Hebraiske ornamenter og labyrinter Form eller fri fantasi?	44	Naomi Feuchtwanger Sarig
Refleksioner fra en museumscafé	52	Jette Bjørka
To stager fra Faaborg	58	Herbert Krogmann
Kaddish efter min far	59	Olly Ritterband
Danskfødte ofre for Holocaust	62	Silvia Goldbaum Tarabini Fracapane
”Minne och glömska ...”	70	Bent Blüdnikow
’Ich weiss, was ich zu tun habe’	72	Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson
Første stop: Øregaard	94	Vibeke Boolsen
<i>Amol iz geven</i>	113	Julius Tschertok
En tvivlsom kilde	119	Emile Danino
Min sidste dag med Elias Levin	125	Erik Henriques Bing
Dodde tømte Synagogen før tyskerne	127	Erik Henriques Bing
Jiddischskolen i København	129	Lui Beilin
Begravelsesprotokol 1791-1891	134	Moritz Schwarz
Flygtningedreng i Sverige Skolen i Lund	137	Nils Kjølсен

Skolen i Göteborg Erindringer	141	Hanne Birgitte Bing
Kommentar til M.A. Goldschmidt	144	Lui Beilin
ANMELDELSER		
Richard Raskin A Child at Gunpoint	145	Sarah Kviat
Bent Blüdnikow et al: Carolineskolen i 200 år	147	Margit Warburg
Carsten Niebuhrs Rejsebeskrivelse I-II (& III) og Frederik Christian von Havens Rejsejournal	149	Ulf Haxen
Jon Reitan Jødene fra Norge	154	Kaare Bing
Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson Medaljens bagside	154	Jens André Herbener
Morten Thing Jiddishland i København	156	Lui Beilin
Ib Katznelson Fra Ljubonitschi til Prinsesse Margarethas kystsanatorium	157	Margit Warburg
Ebba Bing: Dagbøger Lund 1943-35	158	Ulf Haxen
Herbert Pundik Det er ikke nok at overleve	159	Kaare Bing
BØGER MODTAGET	160	
NYT UDEFRA	161	
SELSKABET	163	
ENGELSKE RESUMÉER	164	
BIDRAGYDERE	172	
INDEX FOR RAMBAM artikler 1991-2006	174	Ulla Pedersen

“Ich weiss, was ich zu tun habe”

En kildekritisk belysning af Georg Ferdinand Duckwitz’ rolle i redningen af jøderne i 1943

Af Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson

Et enkelt menneske er i særdeleshed blevet tildelt æren for at det lykkedes at redde så mange danske jøder fra at blive deporteret til Theresienstadt eller det der var værre. Det var den søfartssagkyndige ved det tyske gesandtskab i København, Georg Ferdinand Duckwitz (1904-1973). Duckwitz blev efter krigen en af de store helte i spillet om jøderne i Danmark. Det var ham der fik æren for advarslen til jøderne og dermed hovedæren for at de blev reddet til Sverige. I en række værker er Duckwitz blevet hyldet, men hans historie, som han selv var mester for at tilrettelægge, er ikke kritisk blevet gået efter i sømmene. I artiklen vil følgende delkonklusioner blive anført:

1. Duckwitz var ikke den ihærdige antinazist, som bl.a. historikeren Hans Kirchhoff har anført, men trofast medlem af det tyske naziparti og flere forhold tyder på, at han ikke afveg fra så mange andre tyske nazister i sine holdninger.
2. Meget tyder på, at Duckwitz skrev sin dagbog fra besættelsestiden, som Hans Kirchhoff ukritisk har anvendt til en levnedsskildring af Duckwitz, efter krigen og ikke under krigen. Han redigerede desuden både den og andre beskrivelser. Det var først efter 1949 at Duckwitz’ helterolle blev alment kendt.
3. Der er store uoverensstemmelser mellem Duckwitz’ egne gengivelser af begivenhederne og mellem disse og andre verificerbare kilder.
4. Det tyske udenrigsministerium har forsøgt at glorificere Duckwitz’ levned og har over-

ladt kildematerialet til én eneste historiker, nemlig omtalte Hans Kirchhoff, mens adgangen har været lukket for andre.

5. Min påstand er, at Duckwitz ikke spillede en betydningsfuld rolle i redningen af jøderne til Sverige, og at den centrale rolle han er blevet tildelt er udokumenteret.

Mere end 7.000 jøder og mennesker med jødisk baggrund i Danmark reddede livet i de første oktoberdage i 1943. Endda før den officielle advarsel til jøderne fandt sted i synagogen i Krystalgade aftenen før Rosh Hashana i 1943, havde mange danske jøder, såvel som jødiske flygtninge, taget flugten til Sverige i september 1943.¹ Set i forhold til hvad der skete jøderne i andre tyskbesatte lande, var det en forsvindende lille mængde der blev taget af tyskerne og deres hjælpere i Danmark i 1943 og deporteret først og fremmest til Theresienstadt. Vi taler dog alligevel om 481 mennesker, eller omtrent 7% af de danske jøder. Af de jøder, der blev fanget i Danmark og sendt til Theresienstadt, vendte 53 ikke tilbage.

Redningen af jøderne i Danmark i 1943 og Duckwitz’ andel i den er verdenskendt. Derimod forblev danske udvisninger af statsløse jøder til Tyskland ukendte i Danmark indtil de første gang blev afsløret i 1998, i blandt andet Rambam nr. 7. Der er siden i bogen *Medal-jens Bagside* blevet redegjort grundigt for disse udvisninger,² som står i skærende kontrast til redningen af jøderne i 1943. De viser os også klart, at redningen af jøderne i 1943 ikke skete takket være de danske myndigheders indsats, regeringen eller dens kollaborationspolitik.

Den 4. maj 2005 præsenterede statsminister Anders Fogh Rasmussen en dansk undskyldning til blandt andre de jødiske ofre for de danske myndigheders udvisningspolitik under besættelsen af Danmark.³

Det hævdes, at Augustoprøret⁴ og ikke mindst redningen af de danske jøder var de to begivenheder under besættelsen, som sikrede Danmark værdighed i de allieredes øjne. Men netop redningen af jøderne kan også til dels forklare, hvorfor danske historikere ikke har været opmærksomme på eller interesseret sig for, at statsløse jøder blev udvist til Tyskland fra Danmark inden oktober 1943. Det kan ikke udelukkes, at forskningen i aktionen mod de danske jøder blandt andet implicerede en betragtning om, at der ikke var sket jøder i Danmark nogen overlast inden oktober 1943. At samarbejdspolitikken var den eneste løsning for danskerne synes nu at have udviklet sig til en næsten vedtaget historieopfattelse i Danmark. Mange danske historikere, der agiterer for nødvendigheden af et dansk samarbejde med den nazistiske besættelsesmagt under det som nogle historikere foretrækker at definere som "fredsbesættelsen",⁵ bruger jøderne som gidsler i deres dybt moralistiske argumentation. De påstår, at det var samarbejdet med nazisterne der reddede de danske jøder i 1943. I deres værker udelader de derimod enhver oplysning om danske myndigheders udvisninger af jøder i de tre første år af besættelsen.⁶ Det er naturligvis en kendsgerning, som ikke passer ind i dogmet om, at samarbejde med den magt, som blandt andet myrdede omtrent 6 millioner jøder under krigen, op mod 20 millioner mennesker i alt, var den eneste rigtige løsning for Danmark.

I forskningen henvises der gerne til Erik Scavenius' svar til Hermann Göring på dennes forespørgsel om løsningen af jødespørgsmålet i Danmark. Scavenius var, som udenrigsminister, på besøg i Berlin den 25. november 1941 og svarede efter eget udsagn Göring på denne måde: "*Der er ikke noget jødespørgsmål i*

Danmark".⁷ Et udsagn som var i stærk modsætning til det syn man i Justitsministeriet, og helt specifikt i politiet, havde på jødiske flygtninge. Noget som aldrig er blevet offentliggjort tidligere er, at Duckwitz også fik en lignende bemærkning i et brev fra den socialdemokratiske politiker Hans Hedtoft-Hansen i juni 1943, da Duckwitz forsøgte at formidle kontakter mellem Hedtoft-Hansen og Werner Best. I det lange brev satte Hedtoft reglerne for eventuelle kontakter med Best. Blandt andet fandt Hedtoft det magtpåliggende at præcisere: "*Hvad Jøderne angaar, har der aldrig været noget Problem her i Landet*".⁸ Hedtoft og Scavenius' glorier bør dog ikke pudses mere end nødvendigt. Hedtofts holdning til "ikke politiske flygtninge" som gik under jorden, det vil sige til blandt andet jøder, kom tydeligt til udtryk i en Folketingsdebat i 1941. Hedtoft sagde: "*Naar Asylretten for politiske Emigranter er anerkendt i en saadan Udstrækning, som Tilfældet er i Danmark, er der ingen Anledning for virkelige politiske Emigranter til at holde sig skjult og slet ikke danske Medborgere til at medvirke hertil*".⁹ I september 1943 havde han tydeligvis ændret holdning.

Udvisninger af jøder under Anden Verdenskrig var heller ikke noget, som efter krigen og 50 år frem i tiden faldt de danske besættelsestidshistorikere ind. Dels fyldte omstændighederne omkring aktionen i 1943 meget og man mente også, at den del af besættelsestiden var afklaret. Det blev blandt andet påstået, at jøder "*der havde den jødiske hjælpekomite, Hjælpekomitéen af 4. maj 1933, i ryggen*", ikke risikerede udlevering, fordi "*Justitsministeriet for enhver pris ville undgå det 'forfærdelige halløj', en udvisning kunne skabe*".¹⁰ Dette var den vedtagne antagelse. Helt forkert er den, men den blev som så meget andet ikke baseret på fakta eller nogen undersøgelse.

Realiteten var imidlertid, at udvisning af jøder blev ikke blot drøftet men også praktiseret fra 1940-43 af danske myndigheder i samarbejde med tyske eksperter på området, som gjorde tjeneste i Danmark. Dog var den tyske

besættelsesmagts iver ved disse udvisninger ikke nær så stor, som de danske myndigheders.¹¹

Duckwitz, forgudet og betvivlet

Der er mange, der forguder Georg Ferdinand Duckwitz for hans indsats i 1943 og hans minde bliver æret i mange lande. Han fremhæves som et sjældent eksempel på en moralsk kæmpe blandt sine landsmænd under Hitlers herredømme. Der er både rejst mindesmærker og plantet træer til Duckwitz' ære.

At Duckwitz var manden, der gennem blandt andre sin gode ven, den socialdemokratiske politiker Hans Hedtoft-Hansen (efter navneændring i 1946 Hans Hedtoft), fik advaret jødiske kredse om den forestående jødeaktion, har man ikke set nogen grund til at betvivle. Duckwitz ser til gengæld ikke ud til at have været i en position til at kunne forhindre de danske udvisninger af jøder inden 1943. At han eventuelt har hørt om disse udvisninger i Dagmarhus, hvor han længe havde sit kontor som søfartssagkyndig, findes der ingen tilgængelige beviser for. Men i Dagmarhus sad samtidigt også alle de Gestapofolk, som bistod de danske myndigheder med udvisningen af statsløse jøder.¹²

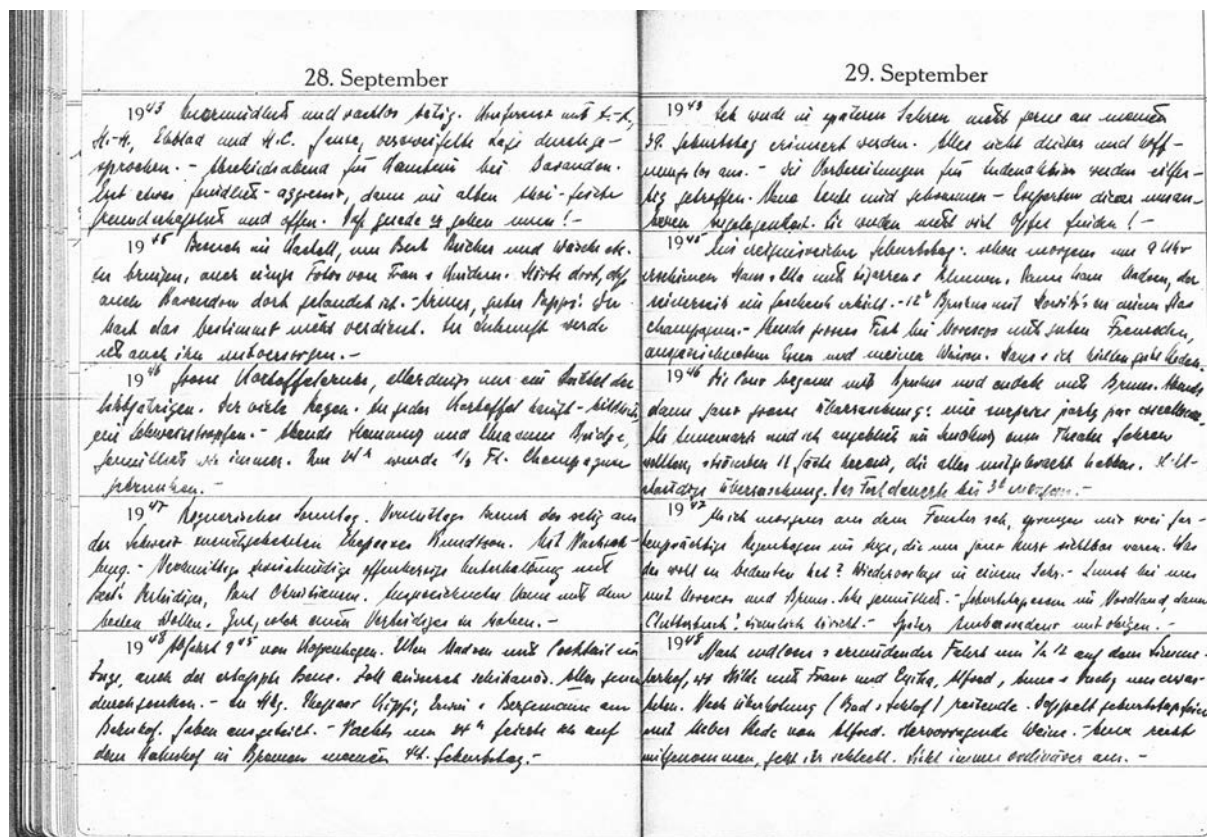
En række omstændigheder omkring Duckwitz' færden op til jødeaktionen i 1943 byder i et vist omfang på problemer ved en seriøs historisk analyse. Problemer som i al væsentlighed har udspring i oversete eller negligerede historiske fakta. Eller måske manglende kendskab til dem.

For eksempel blev Duckwitz' medlemskab af det tyske Naziparti længe ignoreret.¹³ Da de østtyske arkiver blev tilgængelige i 1990'erne viste det sig, at Duckwitz fra 1932 havde været et særdeles aktivt medlem af NSDAP (det tyske naziparti), som altid betalte sit kontingent til tiden,¹⁴ også i foråret 1943 da han efter sigende skulle være blevet socialdemokratisk stemt. At Duckwitz arbejdede for Alfred Rosenberg i det tyske udenrigsministerium fra 1933-35

i APA (Aussenpolitisches Amt), er heller ikke en oplysning, som har nået udbredelse til det publikum, der mindes Duckwitz som en af de diplomater, der reddede jøder. Han bliver oftest kun refereret til som en forretningsmand fra Bremen, en søfartssagkyndig i København eller endog som en ivrig antinazist.¹⁵

At Duckwitz stadig var involveret i spionaktiviteter i Danmark i 1939, må anses for at være meget sandsynligt. En af de kilder Duckwitz og de historikere som har formidlet hans historie ikke har henvist til, er Duckwitz' lommekalendere fra 1939 og 1940, som opbevares i Politisches Archiv i det tyske udenrigsministerium i Berlin. Af de 4 lommekalendere som er bevaret i Berlin fremgår det, at Duckwitz havde kontakter med storspionen Horst von Pflugk-Harttung før og efter dennes dom i 1938 for spionage i Danmark.¹⁶ Den 9. april hentede tyskerne von Pflugk-Harttung i Vestre Fængsel og han genoptog sit tidligere virke. Duckwitz mødtes under besættelsen tit med Herr og Frau von Pflugk-Harttung og deres fødselsdatoer var endda indført i Duckwitz' lommekalendere.

Det er også altid blevet hævdet, at Duckwitz befandt sig i Danmark den 9. april 1940. Dette stemmer dog ikke overens med kilder i Rigsarkivet, som aldrig tidligere er brugt. De viser blandt andet, at Duckwitz rejste fra Danmark den 6. april 1940 over Gedser og først vendte tilbage den 11. april. Han kunne derfor umuligt have været i Danmark den 9. april og set på begivenheden "*med bedrøvet sind*", som ofte påstået. Desuden findes der på kartotekskortet over hans udlændingesag i arkivet for Rigspolitichefen, Tilsynet med Udlændinge, en ordre fra HK (overbetjent Helmut Krause), om at denne skulle informeres, når Duckwitz vendte tilbage.¹⁷ Udlændingesagen for Duckwitz er ikke før nu blevet benyttet i forskningen i Duckwitz' rolle under besættelsen. En anden kilde, som heller aldrig er blevet brugt af historikere med interesse i Duckwitz viser, at Duckwitz havde yderst travlt i Berlin. Han havde aftaler på byens fineste hoteller og restauranter.

kation om Georg Ferdinand Duckwitz, udgivet af den tyske ambassade i København og samme år i dagbladet Aktuelt.

Dagbogen i Berlin er et yderst vigtigt dokument, som dog desværre er blevet til et svært tilgængeligt klenodie i det tyske udenrigsministeriums politiske arkiv. Det har foreløbig været forbeholdt én enkelt forsker i Danmark, historikeren Hans Kirchhoff, at formidle oplysninger fra dagbogen. Kirchhoff har, indtil videre, kun indviet offentligheden i en lille håndfuld af sætninger fra dagbogen. Blandt andet den, hvor Duckwitz i 1943 skriver, at han ville have stemt socialdemokratisk, hvis han var dansker.²³ Dette er selvsagt ikke en tilfredsstillende forskningsindsats. Et sådant væsentligt historisk dokument, som dagbogen er, bør være almindeligt tilgængeligt med henblik på en belysning af de danske aspekter af Holocaust og dansk besættelsestidshistorie. Den burde undersøges og sammenholdes med for eksempel Duckwitz' informationsfattige, men måske mere pålidelige lommekalender, som har været opbevaret i Rigsarkivet i København siden 1964.

Dagbogen i Berlin er ført med en sirlig og sikker håndskrift. Uden overstregninger eller fejl, og næsten uden variationer i skriften, men med forskellige fyldepenne, beskriver Duckwitz hver eneste dag i sit liv fra 1943 til og med 1948, med præcis fem linjer for hver dag. Mere er der ikke plads til. Hver side i bogen har noter for den samme kalenderdag i årene 1943, 1944 til og med 25. juli, 1945 fra og med 26. juli, samt 1946-1948 (se fig. 1). Duckwitz overskred aldrig de fem linjer, som dagbogen giver mulighed for at bruge for hver dag.

I dagbogen fremstår Duckwitz som en meget selvsikker og nærmest selvhøjtidelig mand med store ambitioner og en stor pligtfølelse. Hele september måned 1943 skriver han besynderligt nok ikke et eneste ord om sit virke som søfartssagkyndig, men beskriver i stedet sin kamp for at overbevise den trodsige Werner Best om en "ny kurs med nye mennesker".

Bestandig truede han med at forlade broen, hvis man ikke ville gøre, som han ønskede og mente rigtigt. Ifølge dagbogen tryglede både den rigsbefuldmægtigede Werner Best og danske socialdemokrater ham om at blive i landet. Duckwitz skrev den 11. september 1943: *"Gut, ich bleibe, so lange ich meiner Wahlheimat Dänemark von Nutzen sein kann. Das ist meine Pflicht."* Med stor uro i sindet konkluderer han den 24. september i Stockholm, at telegram nr. 1032, (Bests telegram som afstedkom jødeaktionen)²⁴, ville få "welthistorischen Folgen". Han skriver 26. september: *"Also mache ich mich an die Arbeit und nehme mein Hertz in beide Hände."* Den 28. september holder han møde (Konferenz) med H.C. Hansen, Alsing Andersen, Hans Hedtoft-Hansen og den forhenværende svenske legationsråd i København, Nils-Eric Ekblad. Han fortæller dog ikke, som andre har hævdet, at denne "Konferenz" fandt sted på toilettet i Arbejdernes hus i Rømersgade 24 og som endnu andre påstår fandt sted i en hemmelig lejlighed i naboejendommen. Samme aften som han holdt møde med de danske socialdemokrater, havde han også tid til en "Abschiedsabend" for at sige farvel til sin gode, gamle ven, SS-chefen i Danmark, Paul Kanstein, der var blevet forflyttet til andre opgaver. Duckwitz sukkede *"Dass gerade er gehen muss"* (At det lige er ham der skal rejse).

Efter mødet i Rømersgade kommer Duckwitz med nærmest profetiske forudsigelser. Den 29. september skriver han om konsekvenserne af sine handlinger: *"Forberedelserne til jødeaktionen bliver truffet i stor hast. Nye folk er ankommet – Eksperter i dette urene foretagende. De vil ikke finde mange ofre."* Dagen efter skriver han: *"Mit skøn er 300 ofre for denne ulyksalige jødeaktion. Der er 6000 (jøder) i København! Fra klokken to til ni hos Hans Hedtoft i en hjertelig og venskabelig samtale, dertil [?] bedste cognac. Endte med at blive dus med ham. Der er ingen jeg holder mere af end denne pragtkarl."* Efter at aktionen har fundet sted, skriver han den 3. oktober: *"Efter en tretti-meters spadseretur, har jeg afviklet mig fra alt smuds"*

og skidt. Nu har jeg gjort alt, som kunne gøres. Jeg kan træde foran den kære Gud, og roligt afvente min dom. Jeg tror også danskernes. Og det som er vigtigst, min egen dom." Han skriver dagen efter, at "der er talrige besøg af mennesker, som engagerer sig for ikke-ariere. Nogle gange lykkes det, men for det meste ikke. Man vil så gerne hjælpe alle."

Mange af de førnævnte problemstillinger vedrørende Duckwitz' rolle er aldrig fremkommet tidligere.

Flere danske historikere har tidligere stillet sig tvivlende ved Duckwitz' rolle før og under besættelsen. Herunder Terkel Stræde,²⁵ Aage Trommer og Bo Lidegaard. Sidstnævnte har, uden underbyggende kildemateriale, ytret: "Jeg er personligt tilbøjelig til at tro, at Duckwitz faktisk spillede en mere tvetydig rolle. Men som sagt, jeg har stadig ikke dokumentation".²⁶

En række forfattere mener også at Duckwitz skal sættes i forbindelse med op mod 400 danskers død.²⁷ Disse var de danske sømænd, der omkom, da mere end tyve skibe blev torpederet af tyske u-både i vinteren 1939-40. Der blev sænket danske skibe, til trods for at Danmark i al hemmelighed havde lavet en aftale med tyskerne om, at danske skibe ville blive skånet, hvis skibene blev påmalet et malteserkors. De tyve skibes besætninger blev ofre for tyskernes kamp om herredømmet over Atlanterhavet. De danske skibe sejlede blandt andet dansk landbrugseksport til England. Trods aftalen med Nazityskland og forsøg på at sløre oplysningerne om de danske skibsafgange, lykkedes det den tyske flåde at få nøjagtige oplysninger om danske skibe som sejlede på England. Selvom man ikke kan sige noget helt præcist om Duckwitz' rolle i forbindelse med sænkningen af de danske skibe, var han en af de få, der kunne have formidlet oplysninger om danske skibes sejlads i 1939-40. Således mistænkes han for, med spionvirksomhed, at bære ansvaret for op mod 400 danske sømænds død.

Der hersker således mistanker og overvejelser om Duckwitz' spionvirksomhed, der skulle have medført danske lidelser, men man savner stadig håndfaste beviser. Ganske vist var han tilknyttet Abwehr II, dvs kontrabasabotageafdelingen (*Sabotage und Zersetzung*), en organisation som arbejdede med spionage.²⁸ Selv nægtede Duckwitz dog at have været aktiv inden for sit eget arbejdsfelt, men hævdede, at han havde modvirket de ordrer, han modtog fra Berlin.

Det er ikke nok at historikere fremfører indier og personlige følelser. Hele området bør undersøges til bunds. Der er ikke nogen konkrete beviser for Duckwitz' medvirken til danske sømænds død. Dagbogen i Berlin kan også tolkes og betvivles. Alle overvejelser om at den er et falsum, og at den først blev nedskrevet efter krigen på grundlag af andre dagbøger, forbliver et tankespind, hvis dagbogens faktiske indhold ikke kan studeres og sammenholdes med andre samtidige kilder (se herunder). I stedet forbliver forskningen af Duckwitz' virke kun baseret på Duckwitz' egne udsagn efter krigen og en enkelt dansk historikers selektive tolkning af dem.

Duckwitz og tysk politik

Det tyske udenrigsministerium (*Auswärtiges Amt*), Duckwitz' arbejdsplads gennem mange år, har ivrigt hædret hans minde med udgivelsen af en række små skrifter. Disse skrifter indhold blev dog gradvist revideret og ændret. Det sidste af disse skrifter så dagens lys i 2004. Ved den lejlighed ytrede den tyske statssekretær (Staatssekretär des Auswärtiges Amtes), Klaus Scharioth sig, så ingen kan være i den mindste tvivl om Duckwitz betydning i Tyskland: "*Es ist nicht anzunehmen, dass die Leistung von Duckwitz im Herbst 1943 jemals in Frage gestellt wird*".²⁹ Disse skråsikre ord afspejler den kendsgerning, at forskere der stiller sig tvivlende over for Duckwitz' historie ikke en gang har kunnet få tilsendt fotokopier af Duckwitz' dagbog, som nu opbevares i Udenrigsministeriet i Berlin.

Uanset statssekretær Scharioths meninger om Duckwitz, så hersker der alligevel til stadighed tvivl om Duckwitz' person og hans aktiviteter i Danmark før og under Anden Verdenskrig. Det er ingen hemmelighed, at tyske diplomaters nazifortid altid har været en meget ømfindtlig sag i Bonn og senere Berlin. Herunder Duckwitz' medlemskab af NSDAP, som blev nedtonet i ministeriets første publikationer om ham.

Allerede i midten af 1950'erne opstod der en stor politisk skandale, da de allierede kritiserede, hvor mange tidligere medlemmer af NSDAP fik høje stillinger i det vesttyske udenrigsministerium. Embedsmændene i ministeriet beskyttede hinanden. Nogle af embedsmændenes nazifortid viste sig ved, at de i deres tjeneste i efterkrigstidens tyske udenrigsministerium advarede tidligere ideologiske brødre, krigsforbrydere som Alois Brunner og Claus Barbie, så

Georg Ferdinand Duckwitz, som han så ud i 1932 på sit NSDAP-Mitgliedskarte, som opbevares i Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes i Berlin. Dette foto er, måske af gode grunde, aldrig blevet bragt i nogen af pjecerne, som det tyske udenrigsministerium har udgivet om Duckwitz. Foto Bundesarchiv Berlin.

disse kunne flygte fra straf. Den tyske historiker Ulrich Herbert har meget præcist beskrevet dette broderskab på følgende måde : *"Was wir hier finden, ist Ausdruck einer Jahrzehnte lang betriebenen systematischen Politik, der Verhinderung der Verfolgung von NS-Verbrechern und der Verharmlosung und Vertuschung ihrer Verbrechen von Seiten des Auswärtigen Amtes"*.³⁰

I februar 2005 gik fhv. udenrigsminister Joschka Fischer til angreb mod fortidens spøgelser i det tyske udenrigsministerium. Alt for sent mener mange. Fischer besluttede, at man ikke mere skulle bringe mindeartikler i ministeriets interne blad "Intern AA" for tidligere medarbejdere i Auswärtiges Amt, hvis de havde haft en fortid i NSDAP eller SS. Dette skabte en voldsom debat i Tyskland og kritik fra tidligere diplomater, der blandt andet valgte at ære deres kollega, den forhenværende SS-mand Franz Krapf, i Frankfurter Allgemeine Zeitung, efter at det blev klart, at Krapf ikke ville blive mindet i Intern AA. I forbindelse med den offentlige debat trådte en forhenværende tysk ambassadør, Niels Hansen, frem blandt Fischers kritikere, og påpegede at Georg Ferdinand Duckwitz, *"der spillede en vigtig rolle ved redningen af de danske jøder i 1943 havde været hædret som 'Righteous among the Nations' af Yad Vashem i Israel til trods for at han havde været medlem af det tyske naziparti"*. Niels Hansen brugte også det gammelkendte argument, at "medlemskabet af nazipartiet ikke alene var et egnet kriterium til at bestemme om nogen havde været nazist".³¹ Dette argument synes at have været en uanfægtet doktrin ved ansættelsen af karrierediplomater i Vesttyskland efter Anden Verdenskrig.

Duckwitz' medvirken til redningen af de danske jøder fremhæves gerne på bekostning af den kendsgerning, at han var et aktivt medlem af NSDAP. Det fremgår for eksempel klart af Yad Vashems³² officielle redegørelser for Georg Ferdinand Duckwitz' levned og de forudsætninger, der var for hans udnævnelse som "Righteous among the Nations" i 1971, at Yad Vashem aldrig har lagt særlig vægt på oplysningerne om at Duckwitz var et trofast medlem af

det tyske naziparti. Der fandtes faktisk ingen håndfaste oplysninger om hans medlemskab af NSDAP i den officielle indstilling til hans udnævnelse som hædersmand i 1971.³³ Hans partiforhold nævnes heller ikke i den korte biografi for Duckwitz på Yad Vashems hjemmeside i dag.³⁴

Det tyske udenrigsministeriums reaktion, når der bliver stillet spørgsmål vedrørende Duckwitz' dagbog, afslører netop den nervøsitet der altid har været med hensyn til medarbejderes Nazi-fortid. Forfatteren til denne artikel har således på grund af et kopiforbud på Duckwitz' dagbog først haft lejlighed til indgående at studere dagbogen og Duckwitz' lommekalendere og dagbog i Berlin i efteråret 2005.³⁵ Lommekalenderne viser sig blandt andet at indeholde vigtige oplysninger om Duckwitz' tilhørsforhold i Naziregimet, som man kan undre sig over at den tidligere forskning ikke har gjort brug af.

En problematisk rejse og modstridende kilder

Kilderne til Duckwitz' virke i København, som er blevet væk, erstattes af Duckwitz' egne udsagn, men fra Duckwitz' hånd og mund er der ofte efterladt mere end én version af, hvad der skete. Graden af uoverensstemmelse mellem fakta og den historie Duckwitz og hans biograf har villet fortælle os er ofte meget stor. Der findes også helt andre og mere uanfægtelige kilder om Duckwitz' færden forud for jødeaktionen end Duckwitz' egne udsagn og hans dagbog i Berlin. Det vil sige kilder som Duckwitz ikke selv styrede adgangen til eller dikterede efter krigen, og som mærkeligt nok aldrig tidligere er blevet anvendt af historikere. De viser, at Duckwitz var langt fra at være konsekvent i sin gengivelse af begivenhedernes gang og sine gøremål op til aktionen mod jøderne i Danmark i oktober 1943. De viser også, at mange påstande om Duckwitz ikke holder.

Særlig interessant er omstændighederne omkring Georg Duckwitz' rejse til Sverige 21.-24. september 1943, for så vidt at den byder på

meget store problemer i forhold til, hvad der siden er skrevet om den. Rejsen er ofte blevet betegnet som Duckwitz' afgørende manøvre for at kunne hjælpe jøderne i Danmark. Det er således hævdet, at turens formål var at tage kontakt med svenske politikere, for at advare dem, samt at få dem til at kontakte Berlin. Det var ikke lykkedes Duckwitz at omstøde Bests telegram til Berlin (af 8. september 1943), som i grunden afstedkom jødeaktionen. Først havde Duckwitz dog været på en lille "Spritztour", som han selv kaldte den, til Berlin den 13. september i et forsøg på at stoppe telegrammet, men forgæves.

Duckwitz' beskrivelse af rejsen til Stockholm i hans dagbog er også meget sparsom. Det var muligvis alt for farligt at skrive noget som helst. I stedet noterer han sin biografitur i Stockholm, hvor han så den franskfødte William (Willy) Wylers Hollywood-film, *Mrs. Miniver*, fra 1942. Duckwitz skrev i dagbogen ved 23. - 24. september "'Mrs. Miniver' gesehen. Stärkste Film, den ich bisher sah. Menschlich, anständig, propagandafrei. Ein wirkliches Kunstwerk". Og igen den 24. september: "'Mrs. Miniver' sitz mir stark in dem Knochen. Welch hervorragender Film. Warum können wir so etwas nicht?'"³⁶ Filmen, som var gennemsyret af krigspropaganda, blev på dette tidspunkt kun vist i én biograf i Stockholm, nemlig Gnistan på S:t Eriksgatan 4.³⁷ Filmen var gennemført allieret krigspropaganda, men Duckwitz' fascination og bedømmelse er måske forståelig, for det svenske filmtilsyn, *Statens Biografbyrå*, havde i sin neutralitet klippet hele 78 meter ud af filmen, som omhandlede tyskernes terror mod civile briter. Heriblandt var der en scene, som den svenske filmcensur beskriver som "strax före flygalarmet då det talas om 'those wretched Germans'" og scener med en morderisk tysk flyver, som var landet i England.³⁸

Om formålet med sin rejse skrev Duckwitz derimod ikke så begejstret som om biografituren. Men han var tilsyneladende ikke uden profetiske evner. Han skrev: "*In Schweden völlig ablehn-*

enden Stimmung. Wie wird das erst werden, wenn in Dänemark Judenfrage aufgerollt? Meine Profizeihung das Telegr. 1032 welthistorischen Folgen haben kann, wird mir immer unheimlicher.“

Den tidligst publicerede beretning fra Duckwitz' egen hånd, om hvad der skete op til jødeaktionen i 1943, er som tidligere nævnt fra 1949.

Men der findes faktisk en ældre version og anden version af Duckwitz' redegørelse for jødeaktionen; én som han tiltænkte den bog han skrev på i slutningen af 1946, og som han ville udgive i Schweiz. Han sendte tre kapitler fra denne bog til Hans Hedtoft.³⁹ Efter kraftig anbefaling fra Hedtoft blev bogen dog aldrig udgivet. Et af de tre kapitler Duckwitz sendte til Hedtoft omhandler jødeaktionen. Den afviger på flere vigtige punkter fra den fortælling Duckwitz gav i Jødisk Samfund i 1949 og ligeledes senere fremstillinger givet af Duckwitz og historikeren Hans Kirchhoff. I 2003 udkom der i Danmark pludselig en besynderlig friseret og forkortet udgave af det kapitel Duckwitz sendte til Hedtoft i 1946. Den version er oversat til dansk, udgivet i en kildesamling til skolebrug om aktionen mod de danske jøder i oktober 1943.⁴⁰ Under benævnelsen "kilde 25" er der i denne bog ingen oplysning om hvorfra kilden stammer. En af bogens forfattere har venligst oplyst, at kilden stammede fra Hans Hedtofts arkiv i Arbejderbevægelsens Arkiv i København (ABA) og at den antageligt var fra 1952.⁴¹ Dette er forkert. Duckwitz' beretning om jødeaktionen i Hans Hedtofts arkiv er på tysk men ikke på dansk. Den er fra 1946 og ikke 1952 og langt fra at være identisk med den påståede "originaltekst", der udkom i 2003. Det som mangler i teksten som udkom i kildesamling for gymnasier fra 2003, i forhold til Duckwitz' kapitel fra 1946, står ofte i skærende kontrast til de oplysninger som førende danske politikere, Duckwitz selv og historikeren Hans Kirchhoff senere gav. Den, der har omskrevet Duckwitz' kapitel fra 1946, har haft en tydelig dagsorden. Endnu en version af begivenhederne i august til oktober 1943 findes i et kapi-

tel, som Duckwitz i 1958 sendte til historikeren Leni Yahil (se note 33).

Den tyske historiker Ulrich Herbert har også tidligere påpeget uoverensstemmelser mellem andre af Duckwitz' fortællinger. Han nævner eksempler på ændringer mellem en beretning fra 1952 (som kan være identisk med den som først blev publiceret i Danmark i 2003) og en som blev til i 1964.⁴²

Duckwitz' beretning, som blev udgivet i 2003, som om den var den eneste beretning fra Duckwitz' hånd om jødeaktionen, indeholder blandt andet en beskrivelse af Duckwitz' reaktion, efter at han havde set Hitlers ordre til jødeaktionen i det tyske udenrigsministeriums telegram af 17. september 1943. I denne beretning er gengivelsen af Duckwitz' reaktion for eksempel meget forskellig fra den beskrivelse, der findes i det bogkapitel, som Duckwitz sendte til Hedtoft i 1946, selvom der ikke er større meningsforskelle. I 2003-versionen står der: *"Da jeg ikke ventede mig alt for meget af Dr. Mildners [Gestapo-chef i København, som også tog til Berlin den 18. september for at overbevise Himmler om at stoppe aktionen] aktion og heller ikke ville spilde mere tid, som muligvis ikke kunne indhentes igen, opfandt jeg en tjenstlig grund til en rejse til Stockholm for, hvis det på nogen måde var muligt, gennem en ven, den svenske legationsråd Ekblad, at forsøge at foranledige den svenske regering til en indblanding. Ekblad – altid hjælpsom – overså øjeblikkelig den truende fare og formidlede en sammenkomst med den svenske statsminister Per Albin Hansson den 22. september. Resultatet af min beretning var, at det fra svensk side besluttedes, at Ekblad skulle rejse sammen med mig til København for omgående at være ved hånden og underrette sin regering, dersom, hvilket jeg regnede med, Hitler ville fastholde sin én gang truffne beslutning. I så fald havde den svenske regering til hensigt at rette en indtrængende opfordring til regeringen om at lade de danske jøder rejse ud af Danmark. De skulle da interneres i Sverige ..."*⁴³

I Duckwitz' første offentliggjorte beretning om blandt andet hans rejse til Sverige, som blev

bragt i Jødisk Samfund i oktober 1949, fortæller han endvidere om sin reaktion, da han selv den 19. september 1943 så Hitlers ordre, som begyndte med den sædvanlige frase "Føreren har befalet": *"Efter disse oplysninger fra Best den 19. september står det mig klart, at kun ganske usædvanlige indgreb kunne forhindre den påtænkte aktion, hvis det overhovedet var muligt at nå det. Jeg besluttede at drøfte problemet med en svensk ven, legationsråd Ekblad, som efter mange års tjeneste i København nu var i Stockholm, og som kunne skaffe mig de nødvendige introduktioner. Med hans hjælp fik jeg en samtale med Sveriges statsminister Per-Albin Hansson. Denne storartede mand, som døde alt for tidligt, begreb med det samme situationen og foranledigede, at Ekblad tog sammen med mig tilbage til København for at være ved hånden, når omstændighederne gjorde det nødvendigt, og for at hjælpe den svenske gesandt, hr. von Dardel, på grund af hans nøje kendskab til danske forhold".*⁴⁴

Det er blandt andet her det er gået helt galt med datoerne og overensstemmelsen i Duckwitz' fortælling.

Det var nemlig ikke udenrigsministeriets telegram med Hitlers ordre, som foranledigede Duckwitz' rejse til Stockholm den 21.-24. september 1943, som det blev hævdet af ham selv og siden af hans levnedsskildrer Hans Kirchhoff. Duckwitz havde allerede den 14. september selv søgt det danske Rigspolitichefembede om ud- og tilbagerejsetilladelse fra og til Dan-

mark. Der eksisterer en ansøgning, som han indleverede underskrevet den 14. september 1943, hvor den med samme dato blev stemplet af en betjent, B.F. (fig. 3 og 4). Duckwitz søgte om en "Dienstreise" til Stockholm, der skulle vare fra den 19. til den 26. september 1943 og stillingsbetegnelsen, som han opgav til Rigspolitichefen var som sædvanlig *Schiffahrtssachverständiger beim Bevollmächtigten des Reiches in Dänemark*.⁴⁵

Det er på basis af dette nye bevis interessant, at Duckwitz, som allerede den 14. september havde bestemt sig til at tage til Sverige, i sin dagbog den 22. september skriver om et *"længe tiltrængt besøg"* i Stockholm. I dagbogen (Berlin) skriver han ikke noget om afrejsen, som fandt sted den 21. september, men i sin lomme kalender skriver han, at han overnatter på Hotel Savoy i Malmø.⁴⁶ I dagbogen skriver han: *"In Dagmarhus nur noch Polizei. Das Haus hat heute schon seinen Charakter entscheidend verändert."* I Duckwitz' dagbog i Berlin, nævner han faktisk intet om sine planer om at tage til Sverige, eller om en ansøgning med det formål den 14. september 1943.

Tværtimod kom Nils-Eric Ekblad, som Duckwitz i sin skildring i *Jødisk Samfund* fra 1949 hævdede var i Sverige i september 1943, til ham i København den 15. september og forsøgte at overtale Duckwitz til ikke at forlade Danmark på trods af Werner Bests holdning.⁴⁷

Et udsnit fra G. F. Duckwitz' ansøgning af 14. september 1943 til Rigspolitichefen om en rejsetilladelse til Sverige den 19. - 26. september 1943. Fra G.F. Duckwitz' udlændingesag. Rigsarkivet.

Spørgsmaal	Svar
16. Har Andrageren tidligere søgt dansk Ind- eller Udrejsetilladelse?	ja
17. Rejsens Bestemmelsessted.	Stockholm
18. Over hvilken Kontrolstation finder Udrejsen Sted?	Kbhvns. Lufthavn—Malmø, Frihavnen—Malmø, Helsingør—Helsingborg. (Det ikke ønskede overstreges).
19. Dato for Udrejsen fra Danmark.	19.9.1943
20. Dato for Tilbagerejsen til	26.9.1943
16. Har Andrageren tidligere søgt dansk Ind- eller Udrejsetilladelse?	ja
17. Rejsens Bestemmelsessted.	Stockholm
18. Over hvilken Kontrolstation	Kbhvns. Lufthavn—Malmø, Frihavnen—Malmø, Helsingør—Helsingborg.

Hans Hedtoft kontaktede ham efter sigende også den 15. september og tryglede ham om at blive i landet og stå fast.

Man kan derfor med rette spørge til nødvendigheden af at bede en mand om det, når han dagen inden har søgt om visering hos de danske myndigheder til en tjenesterejse til Stockholm fem dage senere? Havde Duckwitz den 15. september glemt hvad han lavede dagen før?

Den 17. september indfører Duckwitz i dagbogen, at Ekblad endnu en gang "voller Sorge" har bedt ham om at blive i Danmark. Hvorfor fortalte Duckwitz ikke bare Ekblad sandheden? At han havde bestilt en rejse til Sverige.

Søndag den 19. september var Duckwitz hele dagen hjemme i Lyngby og han skrev i sin dagbog (Berlin): "... *Judenausweisung 'in Prinzip' angenommen. Es werden technischer Vorschläge erwartet. Nun ist es so weit. Ich weiss, was ich zu tun habe ...*".

Historikeren, dr.phil. Hans Kirchhoff har lagt megen vægt på, at rejsen til Sverige skulle være foretaget af Duckwitz i nært samarbejde med Werner Best,⁴⁸ samt at beslutningen om at rejse blev taget impulsivt efter at Duckwitz den 19. september havde set Hitlers ordre i det tyske udenrigsministeriums telegram af 17. september. Kirchhoff skriver: "*Den 21. september kastede Duckwitz sig ud i en ny mission.*" Kirchhoff har derimod valgt ikke at nævne Duckwitz' overvejelser om at forlade sin post i Danmark efter den 13. september, sådan som de overvejelser tydeligt fremgår af dagbogen, som opbevares i Berlin. Hans Kirchhoff har tilsyneladende heller ikke kendt til Duckwitz' ansøgning om tjenesterejse til Stockholm, som Duckwitz indleverede ved Rigspolitichefembudet i København den 14. september. Han har endda påstået at Duckwitz ikke behøvede en sådan tilladelse.

Men vi ved nu, at rejsen til Stockholm ikke blev besluttet impulsivt og at den intet havde med Werner Bests ønsker, eller endnu mindre med Hitlers befaling i det tyske udenrigsmini-

steriums telegram af 17. september at gøre.

Tirsdag eftermiddag den 21. september tog han så til Sverige og opholdt sig der til og med fredag den 24. september. Efter krigen fortalte han, at den svenske statsminister Per-Albin Hansson (der døde i 1946), forstående havde taget imod hans ærinder. Men i dagbogen forklarer han den 24. september derimod om det negative resultat af sin rejse: "*In Schweden völlig ablehnende Stimmung*". Han skriver ellers kun om sin biograftur.

Nils-Eric Ekblad skulle ifølge Duckwitz' artikel i *Jødisk Samfund* i 1949, samt (ifølge hans levnedsskildrere) have været i Sverige og ikke været aktør i København i perioden fra den 14.- 21. september. Men ifølge dagbogen i Berlin, var han med sikkerhed i København inden den 19. september. Ekblad mødtes så senere med Duckwitz i Stockholm den 22. september og holdt en "Herrenabend" for Duckwitz i sin lejlighed. I tidligere fremstillinger udgivet af det tyske udenrigsministerium, er det fejlagtigt hævdet, at Duckwitz og Ekblad sammen fløj til Sverige den 22. september.⁴⁹

Duckwitz skrev efter krigen, at Per-Albin Hansson havde sørget for at Ekblad fulgte med (ham) til København. Det fremgår dog ikke af dagbogen i Berlin. De to holdt så få dage senere

Udl. Nr. 209-40
 Viseret. Gyldig for ^{enkelt} ~~flere~~ Udrejser af Danmark
 i Tiden fra den 17/9 1943 indtil den 26/9
 1943 samt ^{enkelt} ~~flere~~ Tilbagerejser til Danmark i
 Tiden indtil den 26/9 1943 Gebyr-Nr. —
 Betalt 4 Kr.
 Rigspolitichefen, København d. 19/9 1943
 E. B.
 B.T.

Rigspolitichefembudet i København bekræftede Duckwitz' ansøgning af 14. september 1943 om at tage til Sverige. Efter krigen har vi i 50 år ladet os fortælle, at Duckwitz tog beslutningen om rejsen til Sverige den 19. september. Fra Georg Ferdinand Duckwitz' udlændingesag i Rigsarkivet.

det berømte møde med de danske jøders socialdemokratiske redningsmænd i Rømersgade 24.

Det kan forekomme at være et problem, at Duckwitz' forklaringer ikke altid passer, hverken enkeltvis eller i en sammenhæng. Der er tidligere stillet spørgsmål ved kronologien i Duckwitz' levned, sådan som han selv og Hans Kirchhoff har præsenteret den. Historikeren Gunnar Steven Paulsson gjorde et forsøg i 1995, ved at henvise til et brev fra Ekblad til Harald Fallenius i Svenska Utrikesministeriets arkiv.⁵⁰ Ekblad omtaler ikke noget møde med Duckwitz i Stockholm den 22. september, men kun et møde den 28. september i København.

Af Duckwitz' dagbog i Berlin fremgår det, at Duckwitz var hjemme i Lyngby den 19. september da han modtog oplysning om jødeaktionen. I Duckwitz' publicerede beretning i *Jødisk Samfund* fra 1949 og i den beretning, som blev udgivet i 2003, fremgår det derudover, at han denne dag havde selvstændigt telegrammet fra Udenrigsministeriet i Berlin med Hitlers befaling i hånden. Dette telegram gik tabt ved krigens afslutning. Den oplysning, at det tyske udenrigsministeriums telegram af 17. september 1943 (Telegram 1265), som Duckwitz hørte om eller så den 19. september, først havde været andre i Danmark i hænde inden Werner Best modtog det, medvirkede i 1947 til at en dødsdom over Best i Byretten i København blev omstødt af Højesteret. Til trods for Duckwitz' vidneudsagn til fordel for Best, var retten ikke villig til at godtage det. Forsvaret af Best fandt om sider én, der kunne bevidne, at han havde givet Best den første underhåndsmeddelelse om telegrammet fra Berlin og kunne dermed bekræfte, at sådan et telegram var kommet med en ordre fra Hitler, og at den endegyldige ordre til jødeaktionen derfor ikke var givet af Best selv.

Ser man derimod på Duckwitz' kapitel i den bog han planlagde i 1946, og som Hans Hedtoft forpurrede, så nævner Duckwitz intet om, at han selv har set telegrammet af 17. sep-

tember. Han skrev blot "*Am 19. September lag die Antwort aus Berlin vor*".⁵¹

Den 18. september talte Duckwitz, ifølge dagbogen i Berlin, med Werner Best, men Duckwitz indførte ingen oplysninger fra Best om et telegram fra Udenrigsministeriet i Berlin vedrørende jødeaktionen. Derimod sendte Werner Best den 18. september et telegram til Udenrigsministeriet i Berlin med henvisning til telegrammet af 17. september. Heri oplyste han blandt andet, at der til transporten af jøderne ud af Danmark var brug for yderligere 50 tjenestemænd fra Sikkerhedspolitiet i Rigsområdet. Senere samme dag foreslog Best det tyske udenrigsministerium hvilke befordringsmidler, man skulle bruge til transporten af de danske jøder. Tog på Fyn og i Jylland og skibe med plads til 5000 mennesker på Sjælland.

Han skrev også: "*Ifølge de foreliggende oplysninger opholder der sig i Storkøbenhavn 1.673 jødiske familier, i det øvrige land ca. 33 familier samt i alt 1.208 familier, der er udvandrede fra Tyskland. Der til kommer ca. 110 jødiske familier, der ikke mere tilhører det jødiske trossamfund. Forberedelserne her til gennemførelse af transporten kan være tilendebragt i løbet af 9-10 dage*".⁵² Den der skrev dette forekommer ikke at være en mand, der var begyndt at fortryde sit telegram af 8. september, sådan som Duckwitz påstod i 1949. Bests holdning viste sig tydeligt i hans telegram af 18. september. Han var ikke, som Duckwitz påstod, en mand der nu klamrede sig til håbet om at ordene "i princippet", som forekommer i telegrammet fra Berlin, gav håb om at aktionen alligevel ikke blev udført. Når Føreren befalede sørgede Best, som den tro embedsmand og SS-mand han var, for logistik over jøderne i Danmark og den mest effektive måde, hvorpå man skulle transportere dem bort!

Duckwitz bliver til helt

Duckwitz' rolle ved jødernes flugt i 1943 var, som den nu fremgår af alt tilgængeligt kilde-materiale, ikke særlig kendt i offentligheden.

Den blev ikke rigtig kendt førend med udgivelsen af Duckwitz' beretning i Jødisk Samfund i 1949. Ikke alle var interesserede i at høre hans historie. Hans eget bidrag, den planlagte bog på tysk, opgav han efter en negativ reaktion fra Hans Hedtoft. I 1958 sendte han et "Kapitel V" om jødeaktionen til Leni Yahil. Det kapitel varierer nævneværdigt fra hans tidligere fremstillinger. Til trods for at de mange versioner af Duckwitz' beretninger har været kendt af Duckwitz-forskere har ingen fundet det nødvendigt at sammenstille dem.

I den propagandakrig om ansvar og ære som fandt sted efter Anden Verdenskrig, da forskellige grupperinger i samfundet i en række flerbindsværker kappedes om at fremstille krigens gang i Danmark, blev Duckwitz kun nævnt to gange. Marcus Melchior skrev et afsnit om jødeaktionen i et af disse store samleværker, som udkom i begyndelsen af 1946. Hans kendskab til Duckwitz ser ud til at være meget nyt og overfladisk da han skrev: "*Det er endnu utilstrækkeligt dokumenteret, hvorledes den positive Viden herom [jødeaktionen] naaede frem. Men Navnet Duckwitz synes at maatte nævnes i denne Sammenhæng. Det er formentlig ham, der har været i Forbindelse baade med Friheds- og Rigsdagskredse, og det kan sikkert antages, at man fra tysk politisk Hold her i Byen har været indforstaaet med, at den Hitler-Himmlerske Ordre om Deportation af de danske Jøder blev saa ineffektiv som mulig*".⁵³

I et andet flerbindsværk, *De Fem Lange Aar*, nævnes "*den tyske attaché v. Duckwitz*" og her påstås det, at det famøse møde hvor Duckwitz advarede jøderne fandt sted hos ingeniør Herman Dedichen (Edvard Brandes' barnebarn), og ikke i Arbejdernes hus.⁵⁴

Mosaik Troessamfund takkede offentligt Hans Hedtoft og H.C. Hansen for deres indsats i et åbent brev i dagspressen den 20. august 1945.⁵⁵ Her var der imidlertid ikke et eneste ord om Duckwitz' rolle og Duckwitz fik ingen tak fra trossamfundet ved denne lejlighed. Andre,

uden nogen som helst forbindelse til Duckwitz, blev også takket, om end det ikke har fået så stor opmærksomhed. Mosaik Troessamfunds tak til Danmarks gesandt i Washington, Henrik Kauffmann, af 26. juni 1947 er aldrig blevet fremhævet.⁵⁶ Det var først efter at Kauffmann gav et løfte om at man ville stille økonomisk garanti for de danske jøder i Sverige, at Sverige så positivt på en strøm af dansk-jødiske flygtninge til Sverige. Povl Bang-Jensen, legationssekretær ved den danske ambassade i Washington, tolkede i hvert fald situationen i Danmark på følgende måde den 30. oktober 1943:

*"... it seemed that the Swedes were more willing to help the Danish Jews than other refugees probably because Sweden felt a moral responsibility after having promised Germany that she would take over the Danish Jews".*⁵⁷ Mosaik Troessamfund takkede blandt andet Kauffmann for de "*store Anstrengelser, som Deres Excellence udfoldede for at muliggøre, at saa mange som muligt af de danske Jøder kunde undgaa Fangenskab og Deportation. For den værdifulde Bistand, som Deres Excellence saaledes ydede vort Troessamfund i de mørkeste Dage i dets Historie*".⁵⁸

Duckwitz' kontakter til danske socialdemokratiske ledere, det danske politis efterretningsafdeling samt Hærens Efterretningssektion er i denne sammenhæng et vigtigt, men samtidigt et forsømt kapitel. Det var efterretningsafdelingen, som garanterede Duckwitz en opholdstilladelse i Danmark fra 1945 til 1947. Duckwitz' påståede medvirken til redningen af jøderne blev dog ikke brugt som et argument af Efterretningsafdelingen. Afdelingen sørgede også for en arbejdstilladelse til ham og fru Annemarie, samt et års opholdstilladelse den 20. oktober 1947. På dette tidspunkt kunne statsløse jøder ikke få regulære arbejdstilladelser og truedes med udvisninger. Duckwitz' påståede meritter fra 1943 blev aldrig nævnt i hans udlændingesag ved Rigspolitiet. Han fik inden oktober 1947 tilsyneladende ikke mere end 6 måneders ophold ad gangen. Det samme som de mere heldige af de jødiske flygtninge aller-

nådigst fik, efter at de vendte tilbage fra landflygtighed i Sverige. I juli 1945 forklarede overbetjent Christian Vilhelm Madsen fremmedafdelingen ved Rigspolitiet, at han gennem længere tid havde været forbindelsesled mellem Duckwitz og chefen for Hærens Efterretningssektion, oberstløjtnant Einar Nordentoft, samt forskellige ledende personer inden for danske regeringskredse, som alle ønskede Duckwitz og hans hustrus ansøgning om opholdstilladelse bevilget.⁵⁹

Einar Nordentoft spillede dog næppe selv en rolle i bestræbelserne på at uskadeliggøre jødeaktionen, for han flygtede til Sverige straks efter den 29. august 1943. Det er derimod tilfredsstillende dokumenteret at Socialdemokratiets politikere som de eneste forstod at bruge efterretningstjenesterne i deres politiske spil efter krigen.⁶⁰ Duckwitz blev efter krigen en brik i det spil, en vigtig person og garant for det danske socialdemokrati i opgøret efter Anden Verdenskrig. Men det er værd at bide mærke i, at hans andel i jødeaktionen dog ikke blev lanceret offentligt af dette parti førend 1949 og at Nordentoft ikke nævnte det i sine bestræbelser på at holde Duckwitz i landet i Danmark efter tyskernes kapitulation.

Duckwitz søgte i januar 1948 om dispensation fra konfiskation af sin ejendom ved *Dispensations-Nævnet vedrørende Tysk og Japansk Ejendom*. Heller ikke ved den lejlighed har han eller hans velyndere fundet det vigtigt at nævne hans gode gerninger i september 1943. Duckwitz var heldigere stillet end mange andre tyskere i forbindelse med dispensation fra konfiskation. I den naive tro, at han som den eneste tysker var unddraget konfiskationen, foretog han sig intet da han blev kontaktet af konfiskationsmyndighederne. Hans konti blev så pludselig spærret i maj 1946. Duckwitz kontaktede omgående H.C. Hansen, der igen kontaktede landsdommer Jens Herfelt, der blandt adskillige andre poster var *Kommissarius for Konfiskation af Tysk og Japansk Ejendom*. Jens Herfelt, som i 1940-43 underskrev udvisnings-

ordrer for statsløse jøder, åbnede omgående Duckwitz' konti. Duckwitz blev bedt om at søge om dispensation, men det gjorde han ikke og i december 1947 modtog han derfor igen en overraskelse. Hans konti blev igen spærret. Først en måned senere indsendte Duckwitz så sin dispensationsansøgning, som først blev færdigbehandlet i september 1949.⁶¹ Det var en måned senere i 1949, at historien om hans andel i redningen udkom i en artikel i Jødisk Samfund. I artiklen fortalte han ikke det han havde fortalt Dispensationsnævnet i 1947: At han havde været medlem af NSDAP siden 1932 og at hans schweizisk fødte kone, Annemarie, havde været medlem af Die NS-Frauenschaft, partiets kvindeforbund. I senere fremstillinger af Duckwitz er fru Annemarie blevet præsenteret som schweizisk antinazist, der aldrig blev medlem af partiet.

Ved sin udnævnelse til tysk ambassadør i København i 1949 ville Duckwitz heller ikke udtale sig om sin andel i forpurringen af jødeaktionen. Han fortalte dagspressen: "*Jeg har aldrig spillet dobbeltspil. Mine landsmænd vidste, at jeg absolut ikke var tilhænger af nazismen*".⁶² Werner Best var dog ikke helt klar over dette antinazistiske sindelag da han mødte Duckwitz den 24. november 1942, og da han i sin dagbog titulerede Duckwitz som SS-Hauptsturmführer.⁶³ Vi har ingen andre kilder, som kan belyse om Duckwitz har trådt ind i SS for karrierens skyld. Men måske tog Best fejl. Førstehåndsindtrykket af en mand, som havde sit kontor blandt Gestapofolk i Dagmarhus, kunne have givet anledning til en fejlbedømmelse og Duckwitz har nok ikke ved det første møde med Best afsløret sit påståede antinazistiske sind.

Man kan fristes til at tro, at Duckwitz måske var en så beskeden mand, at han slet ikke ønskede opmærksomhed omkring sin deltagelse i redningen af de danske jøder. Der plæderes faktisk for denne karakteregenskab i de små biografier, som er udgivet om ham af de tyske myndigheder. Men den antagelse er fejlagtig. Duckwitz var ivrig efter at få sin

historie frem. Allerede i december 1946 sendte Georg Ferdinand Duckwitz tre kapitler fra en planlagt bog om krigen i Danmark til Hans Hedtoft. Duckwitz og fru Annemarie var i 1946 i Luzern for at holde jul hos hendes forældre. Duckwitz skrev en lille julehilsen til Hedtoft den 19. december. Sammen med beskrivelsen af et overflodshorn af "amerikanske Cigaretter, Cigarer, Cognac, Whisky, Vin etc." i Schweiz, bad Duckwitz Hedtoft om at bruge sine socialdemokratiske kontakter til at sætte sig i forbindelse med Max Obrecht, en schweizisk forlægger og førende socialdemokrat. Duckwitz skrev på dansk: "Hvis Du kann saa vilde jeg være Dig taknemmelig, hvis Du vilde skrive ham nogle faa Linier og lade mig det vide. Saa vil jeg besøge ham og forsøge, om han kunde tænke sig, at bringe Bogen frem".⁶⁴ Det var Hans Hedtoft bestemt ikke interesseret i. Forståeligt nok, Duckwitz' tekst taget i betragtning. Duckwitz beskrev umådeligt venskabelige og tætte kontakter mellem danske socialdemokrater og den tyske besættelsesmagt. Hedtoft skrev straks tilbage den 21. december: *"Jeg iler med at besvare dit Brev af 19.ds: Jeg maa for en Gangs Skyld sige Nej til et Ønske fra dig, idet jeg ikke vil skrive til Obrecht af flere Grunde. For det første fordi han efter min Mening med den Indstilling, jeg ved, han har lagt for Dagen overfor Tyskerne ved Drøftelserne i vor Internationale, antageligt ikke vil være alt for forstaaende overfor en saadan Udsendelse. For det andet fordi jeg indtrængende vil henstille til dig ikke foreløbig at søge Værket udgivet. Jeg har kun indtil nu naaet at læse Dele deraf, men dog tilstrækkeligt til, at jeg maa fraraade dets Offentliggørelse foreløbig af mange Grunde, som vi maa tale nærmere om, naar vi ses. Endelig maa jeg føje til, at jeg tror, at Indholdet er af saa speciel Natur, at det kun vil blive forstaaet her i Danmark. Men som sagt, alt dette maa vi tale nærmere om, naar vi ses"*.⁶⁵ Denne korrespondance er aldrig blevet nævnt i nogen tidligere fremstilling om Duckwitz.

I kapitlerne, som Duckwitz sendte til Hans Hedtoft i 1946 beskriver han også sine advarsler til danske socialdemokrater og C.B. Hen-

riques. Her påstås det i modsætning til senere versioner af Duckwitz' beretning, at det var ham selv der sendte politimanden Christian Vilhelm Madsen, for at advare C.B. Henriques om den forestående jødeaktion.⁶⁶

Madsen spillede igen en rolle for Duckwitz i januar 1970. Da stillede kommunisten Carl Madsen direkte spørgsmål til Duckwitz om hans mulige delagtighed i efterretningsvirksomhed, der medførte mord på danske sømænd i 1940. Duckwitz kontaktede politimand Madsen, som igen kontaktede Jens Otto Krag, der i 1970 sad i opposition. Krag rådede Christian Vilhelm Madsen til at meddele Duckwitz at afvise alle henvendelser fra Carl Madsen.⁶⁷ Christian Madsen var i 1940 politimand i Afdeling D (Opdagelsespolitiet) under Afdeling AS. Han forestod udarbejdelsen af efterretningsrapporten samt et kartotek af 17. september 1940 over de danske kommunister. Dette skete efter ordre fra politikommissær Jens Peter Odmar, leder af afdeling AS, politienheden under Statsadvokaten for Særlige Anliggender (Statsadvokaten for København), der også var dybt involveret i udvisning af statsløse jøder. Madsens kartotek blev overrakt til den tyske besættelsesmagt og brugt til at internere danske kommunister. Christian Madsen besøgte i maj 1970 Israel, hvor han optrådte som det sidste vidne til Duckwitz' advarsel til jøderne i 1943. Den danske ambassade i Tel Aviv overbeviste Yad Vashems personale om, at Christian Vilhelm Madsen havde været et medlem af "Undergrundsbevægelsen" i Danmark. Christian Madsen gav det indtryk i Israel, at *"Han ikke et øjeblik var i tvivl om at han [Duckwitz] risikerede sit liv ved denne handling til redning af Danmarks jøder, og efter hans [Madsens] mening fortjente han anerkendelse derfor"*.⁶⁸

Afslutning

Der har, af forståelige grunde, været en enorm fokusering på Georg Ferdinand Duckwitz og hans politiske kontakter i Danmark i forskningen i jødeaktionen i 1943. Den fokusering er

en af forklaringerne på, at der ikke førend nu foreligger en undersøgelse af, om der var jøder der led overlast i Danmark inden jødeaktionen i 1943. Danske myndigheders udvisninger af jøder, som ikke engang var "tænelige" i den tidligere litteratur om jødernes situation i besættelsestidens Danmark, er nu veldokumenterede. Det samme kan ikke siges at være tilfældet med Duckwitz' handlinger og motiver forud for redningen af jøderne i Danmark. Desværre tager det nok lang tid for jødernes faktiske situation i Danmark før og under 2. Verdenskrig at blive lige så velkendte som historien om Duckwitz. Den kendsgerning at jøder blev udvist fra Danmark, skal kæmpe mod den populære, og måske nødvendige, historie om den tyske diplomat, der som et "antinazistisk" medlem af det tyske naziparti, gjorde det som ingen andre af Udenrigsministeriets embedsmænd i Tyskland gjorde.

Vi ved nu med sikkerhed, at Duckwitz' afgørende rejse til Sverige i september 1943 ikke blev besluttet impulsivt den 19. september 1943. Det har han selv skrevet under på den 14. september 1943, da han søgte om udrejsetilladelse ved Rigspolitiet i København. Det er tidligere blevet hævdet af Duckwitz-eksperter, som svar på kritikere, der mente at Duckwitz aldrig tog til Sverige i september 1943, at han slet ikke behøvede en dansk tilladelse til at rejse til Sverige. Det er et af mange postulater i forskningen af Duckwitz, som ikke har vist sig at holde stik ved nærmere undersøgelse. En manglende kildekritik har præget forskningen af Duckwitz. Ikke kun fordi nødvendige kilder, som kunne have givet vigtige svar, forsvandt efter krigen, men også behandlingen af de eksisterende kilder er kritisabel og man har ikke udelukket al tvivl.

Ud over ansøgningen af 14. september 1943 findes der ingen oplysninger andre end Duckwitz' egne om hans rejse til Sverige i september 1943, som kan kaste yderligere lys på, hvad han foretog sig i Stockholm. Duckwitz' forkla-

ring om, at rejsen blev planlagt i hast den 19. september må nu anses for at være en efterrationalisering og i værste fald en manipulation. Det er dog mere bekymrende at se, at efterrationaliseringen vedrørende turen til Sverige også findes i en dagbog, som påstås at være blevet til i september 1943. Mens Duckwitz skrev sin dagbog i 1943, glemte han måske at han den 14. september søgte om rejsetilladelse til Sverige.

Lige så usikre og modstridende som Duckwitz' oplysninger om hans andel i redningen af jøderne i Danmark ofte er, lige så sikkert er det, at han efter krigen indgik i en anden redningsaktion, som sikkert gavnede ham selv mest. Duckwitz var, om nogen, en opportunist. I retten garanterede han for sin overordnede, Werner Best, da denne stod til dødsstraf. I 1949 fortalte Duckwitz endda i Jødisk Samfund, at det ikke var Best, der afstedkom aktionen (med sit telegram af 8. september 1943), men at Best havde fortalt, at han allerede den 5. september havde modtaget en strengt fortrolig meddelelse om igangsættelsen af jødeaktionen i Danmark som han prøvede at modarbejde.⁶⁹ Den sære historie forsvandt senere ud af Duckwitz' repertoire som så meget andet, og Duckwitz skrev hverken om den i sin planlagte bog i 1946,⁷⁰ eller i sin dagbog som opbevares i Berlin. Han blev klogere. Best havde nemlig efterladt sig skrivelser, som ikke just beskrev en mand der *"viste sig som en afgjort modstander af enhver aktion mod de danske jøder"*, sådan som Duckwitz påstod i 1949. Meget senere viste det sig også, at Best sammen med Adolf Eichmann besluttede at nedtone aktionen. Naturligvis en falliterklæring fra Eichmanns side, når man tænker på, at Eichmann fik transporteret 400.000 jøder fra Ungarn til Auschwitz i 1944. Men foruden at være mordere var Best og Eichmann også opportuniste. Tyskland kunne ikke skaffe det personel, som Best anbefalede til aktionen i sit telegram til Berlin den 18. september 1943. I stedet for at tabe ansigt på grund af en mislykket aktion i Danmark,

beslattede han om end modvilligt, at lade de fleste jøder sejle uantastet til Sverige. Hvis Bests dødsdom ikke var blevet forpurret ved rettergangen mod ham i København, ville han uden tvivl have trukket Duckwitz med i faldet. Derfor var Duckwitz Bests største fortalere og garant.

Når talen henledes til Eichmann, bør det nævnes, at da Duckwitz i 1949 beskrev hændelserne i 1943 for de danske jøder i Jødisk Samfund, fortalte han også om Adolf Eichmanns besøg i København i forbindelse med jødeaktionen. Af en eller anden grund påstod Duckwitz, at Eichmann efter krigen havde skudt sig selv. Muligvis var Duckwitz ikke klar over, at Eichmann var en af de mest eftersøgte naziforbrydere. Det var lykkedes ham, under et alias, to gange at flygte fra en amerikansk interneringslejr i 1945-46. Under stor opmærksomhed forsøgte Eichmanns kone i 1947 ved en tysk domstol at få ham erklæret død. Det lykkedes Simon Wiesenthal i retten at påvise at hun løj. Hvad var det, som fik Duckwitz til at erklære Eichmann for død i 1949? Var det en ønsketænkning, som havde sin rod i at Duckwitz helst ikke så Eichmann på jordens overflade, fordi det kunne skade Werner Bests historie og dermed ham selv? Det fik vi desværre ikke noget svar på ved rettergangen mod Eichmann i Jerusalem.

Det var ikke kun oplysninger om Eichmann der var svære for Duckwitz. Af og til gik det også galt med notaterne i Berlin-dagbogen. For eksempel den 19. juli 1944. Her skrev Duckwitz, at der havde fundet et attentat sted på Hitler, "*der selber unverletzt blieb. Verschiedene verwundet. Der Attentäter, Graf von Stauffenberg, dem man noch einmal Denkmal sehen wird, getötet*" [sic].⁷¹ Det er for så vidt korrekt, bortset fra at attentatet mod Hitler fandt sted den 20. juli 1944 og ikke den 19. juli. Hvordan kunne sådan en fejl finde vej ind i den omhyggeligt skrevne dagbog, som Duckwitz førte? Og hvorfor rettede Duckwitz ikke fejlen?

Desværre anklages nogle af de historikere, der har beskæftiget sig med besættelsestiden og

navnlig den nyere tids jødiske historie i Danmark, for at være moralister. Også de der ikke lader sig frelse af budskabet om at samarbejdspolitikken var den eneste rigtige løsning for Danmark, bliver kategoriseret som ny-moralister og deres arbejde som "forargelseshistorie". En kritik af Duckwitz-forskningens mangler vil uden tvivl blive klassificeret som et moralistisk angreb på samarbejdspolitikens højdepunkter. Det til trods for at alle de væsentlige oplysninger om Duckwitz, som for første gang bliver bragt i denne artikel, enten er blevet fortrængt eller overset af de forskere, der tidligere har beskæftiget sig med Georg Ferdinand Duckwitz. Når det er blevet påvist, at den "autoriserede" forskning er kommet til kort, har glemt noget eller overset noget, er "moralist" et belejligt stempel at bruge på kritikeren. En af dem, der har ført det stempel med fast hånd er Hans Kirchhoff, Georg Ferdinand Duckwitz' førende levnedsskildrer. I 2001 blev Kirchhoff spurgt, om det ikke kunne tænkes at han skulle bære en del af ansvaret for den nye moralisme.

Hertil svarede han: "*Det ville i så fald kun være i indirekte forstand, for det er næppe videnskaben, som har provokeret et moralsk opgør. Der er helt andre meget større kræfter på spil. Tidsånden har ændret sig i de seneste år, og moralisme præger mange andre områder end historiefortolkning. Tag for eksempel politik, hvor moralisme spillede en stor rolle, da de europæiske ledere valgte at boykotte Østrig. De var blevet inspireret af Holocaust-konferencen i Stockholm, der var et gallashow for statsmænd. Moralisme dominerer også når politikere går i krig for menneskerettighederne, som det skete i Kosovo, og når der bliver oprettet en krigsforbryderdomstol i Haag*" ... "*Debatten og synet på besættelsen er i dag blevet ahistorisk, fordi fortolkningerne er præget af, hvad jeg kalder for ny moralisme. Her kan man eksempelvis pege på debatten om fejlklivninger eller på historien om de tyske flygtninge som de danske myndigheder udviste. Der undskyldes i øst og i vest for passivitet og for samarbejdet med nazisterne – senest paven undskyldninger for den katolske kirkes tilskuerrolle i Holocaust*".⁷²

Tilsyneladende dækker betegnelsen moralist i denne forbindelse ikke over utilfredshed blandt dele af historikerstanden i Danmark, som mener at de alene har monopol på visse aspekter af historien. Det har de dog i vid udstrækning haft, og det i langt højere grad end deres kollegaer i andre lande. Det kan åbenbart forarge danske historikere, som mener de alene har behersket objektiviteten, at der ønskes rettergange over fritgående krigsforbrydere, og at Vatikanets inaktivitet under Holocaust ønskes afklaret. Så kan det jo næppe undre, at belysningen af dansk medskyldighed i drabet på statsløse jøder og andre flygtninge der blev udvist fra Danmark, ikke har haft bevågenhed eller høj prioritet hos de førende danske eksperter i besættelsestidens historie. Men kan den hidtidige, meget lemfældige forskning af Georg Ferdinand Duckwitz' andel i jødeaktionen forsvares som objektiv forskning? Er den yderst selektive brug af Duckwitz' originalkilder objektiv forskning, eller historisk formynderi?

En pletfri helt, hvis gerninger i 1943 ikke mere kan betvivles, er Duckwitz ikke længere. Men til trods for de mange unøjagtigheder, forglemmelser og modstridende oplysninger, som selvsagt er meget underlige for en mand, der i fem år brugte nøjagtigt fem linjer per dag i sin dagbog, kan man ikke udelukke, at det netop var ham, der af en eller anden grund advarede danske politikere og dermed jøderne i Danmark. Det forekommer dog nu at være mere en trossag end et faktum.

NOTER

¹ Det fremgår af en række udlændingesager i Rigspolitichefens Arkiv, Tilsynet med Udlændinge i *Rigsarkivet* i København, samt i Statens Utlänningskommissions Kanslibyrås arkiv i Riksarkivet i Stockholm. I *Wiener Library* i London opbevares også en jødisk flygtnings personlige redegørelse for hans flugt fra Danmark til Sverige den 25.9. 1943.

² Se Villhjálmsson 2005.

³ Statsminister Anders Fogh Rasmussen sagde blandt andet i sin tale: "*Her i Ryvangen bør vores tanker derfor også gå til de danskere, som aldrig vendte hjem. Mange fik ikke engang en gravsten. De døde under transporter. I koncentrationslejre. Eller gik ned med deres skibe.*

Det kan være tungt at tænke på. Værre er, at vi i dag ved, at danske myndigheder i nogle tilfælde var medvirkende til at udvise folk til lidelse og død i koncentrationslejrene. Det var personer, der søgte tilflugt her i landet fra de nazistiske forfølgelser af det jødiske folk. Danske myndigheder udleverede disse mennesker til nazisterne.

Også andre, uskyldige mennesker blev med danske myndigheders aktive medvirken overladt til en uvis skæbne i det nazistiske regimes hænder. Der er tale om skamfulde begivenheder. En plet på Danmarks i øvrigt gode omdømme i denne sammenhæng.

Erindringen om besættelsestidens skyggesider hører desværre også med til markeringen af 60-året for Befrielsen. Jeg vil derfor gerne – ved netop denne lejlighed og på dette sted – på regeringens og dermed den danske stats vegne beklage og undskylde disse handlinger. En undskyldning kan ikke gøre historien om. Men den kan tjene til at erkende historiske fejltagelser. Så nuværende og kommende generationer forhåbentlig undgår lignende fejl i fremtiden".

Se også Bent Blüdnikows interview med statsministeren under overskriften "En nation bør hele sine sår", *Berlingske Tidende*, søndag den 1.5. 2005, Magasin, s. 6.

⁴ Den folkelige opstand og siden tyske ultimatum, der 29.9.1943 førte til Rigsdagens hjemsendelse og samarbejdspolitikens ophør.

⁵ Se f.eks. Hans Sode-Madsen 2005. *Reddet fra Hitlers Helvede. Danmark og De Hvide Busser 1941-45*. Aschehoug. Se s. 10-13 og 167.

⁶ Lidegaard 2003, Lidegaard 2005.

⁷ Yahil 1967, s. 55-57; Se også Villhjálmsson 2003, s. 108.

⁸ ABA (Arbejderbevægelsens Arkiv), Arkiv 39: Hans Hedtoft: Kasse 25: Korrespondance D-E; Læg mærket G.F. Duckwitz: Maskinskrevet gennemslagskopi af brev til Duckwitz af 12. 5. 1943. Svar på Duckwitz' brev af 2.5.1943 samt telefoniske kontakter.

⁹ Villhjálmsson 2005, s. 260-261.

¹⁰ Wiben 1998, s. 155.

¹¹ Se Villhjálmsson 2005.

¹² Det er også muligt, at Duckwitz kunne have hørt om udvisninger gennem sin danske ven Hans Hedtoft, som allerede i 1937 var på venskabelig fod

med den danske betjent ved Statspolitiets fremmedafdeling, der leverede efterretninger om flygtninge til Gestapo. Se Vilhjálmsen 2005, s. 287.

¹³Kirchhoff 1978, s. 141.

¹⁴*Bundesarchiv*, Berlin: „Personenbezogenen Unterlagen zu Georg Ferdinand Duckwitz“, herunder hans medlemskartotekskort for NSDAP 1930-1943. Tilsendt forfatteren af *Bundesarchiv* (Berlin) den 15.11. 1999; Oplysningen kunne også være blevet hentet tidligere af dem der beskæftigede sig med Duckwitz, for de findes i Duckwitz' udlændingesag i *Rigsarkivet* nr. 21.768 – 130.902.

¹⁵Betegnelsen "antinazist" blev blandt andet givet af Hans Kirchhoff i DRs TV-Avisen 22.11.1999.

¹⁶Stevnsborg 1992, s. 181-87. Horst von Pflugk-Harttung var sammen med sin bror Heinz i 1919 involveret i mordet på Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht.

¹⁷*Rigsarkivet*, Rigspolitichefens arkiv, Tilsynet med udlændinge, udl-sag nr. 21.768-130.902 for Georg Ferdinand Duckwitz; *Ibid.*: Navnekartotek I for udlændingesager: Kort over Georg Ferdinand Duckwitz.

Günter Scheidemann ved Auswärtiges Amt har i et brev af 8.9. og 27.9. 2005 bekræftet, at Duckwitz ikke befandt sig i Danmark den 9. april 1940.

¹⁸*Auswärtiges Amt*, Politisches Archiv; Nachlass Georg Ferdinand Duckwitz: Lommekalender, som aldrig tidligere er brugt i forskningsoversigter over G.F. Duckwitz.

¹⁹Ulrich Herbert må her mene den dagbog, som opbevares i Udenrigsministeriet i Berlin (tidligere Bonn), samt Duckwitz' lommekalender, som opbevaret i Rigsarkivet i København. Det kan dog ikke af sammenhængen ses, om Herbert har læst den sidstnævnte kilde.

²⁰Herbert 1996, s. 368.

²¹Duckwitz 1949, s. 12-17. Artiklen var en udvidet version af en tale som Duckwitz holdt i *Jødisk Ungdomsforening* den 15.9. 1949.

²²*Rigsarkivet*, Georg Ferdinand Duckwitz' arkiv, Arkivnr. 5344: Referat af samtale mellem G. F. Duckwitz og magister Hans Kirchhoff 1968 i Bremen.

²³Kirchhoff 1999 a, s. 12-13; Idem 1999 b, s. 8.

²⁴Den 8.9.1943 sendte Werner Best et telegram til Udenrigsministeriet i Berlin. Best ønskede formelt, om end med visse forbehold, en aktion mod de danske jøder. Et ønske som 17.9. 1943 førte til en såkaldt førerordre om en endelig løsning af jødespørgsmålet i Danmark.

²⁵Terkel Strædes udtalelse til journalist Michael

Kuttner i *Berlingske Tidende*, 16.4. 2004. Artiklen bærer overskriften, "Jødernes redningsmand udløser strid".

²⁶Bo Lidegaards udtalelse til journalist og forfatter Erik Høgh-Sørensen, *Jyllands-Posten*, 8.4, 2004 1. sektion, s. 4. "Skurk eller helt?"; se ligeledes Bo Lidegaard 2002, s. 501-2.

²⁷Se bl.a. Høgh-Sørensen, 2004, s. 103-114; Mortensen, 2000; Tortzen 1995.

²⁸Kirchhoff, Hans 1978. "Ferdinand Duckwitz. Skitser til et politisk portræt". *Lyngby-bogen 1998* (Udgivet af Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune), s. 139-41.

²⁹Dr. Klaus Scharioths forord i det tyske udenrigsministeriums fjerde tryksag om Georg Ferdinand Duckwitz: "Zum Gedenken an Georg Ferdinand Duckwitz 1904-1973", s. 6.

³⁰Professor Ulrich sagde dette i et interview på tv-programmet Frontal21 på fjernsynskanalen ZDF (ZDFs kanal 2) den 4.5. 2005.

³¹Markus Krah, "German FM takes stand on ex-Nazi obits" *The Jerusalem Report*, May 2, 2005, s. 8. Ambassadør Nielsens påstande stammer oprindeligt fra ugebladet *Jüdische Allgemeine* i Tyskland.

³²Israels officielle institution til mindet om Shoah.

³³Dette fremgår af de dokumenter, som findes i Yad Vashems arkiv over Duckwitz' sag fra "The Commission for the Righteous", en kommission som arbejdede under Israels højesteret. Materialet er venligst tilsendt forfatteren af Dr. Mordacai Paldiel, direktør for afdelingen for de retskafne (Dept. of the Righteous) i et brev af 25.9. 2005. De fleste udsagn om Duckwitz i dette arkiv er givet af personer, der ikke kendte Duckwitz i 1943. I dette arkiv i Yad Vashem findes der også endnu en version af Duckwitz' beskrivelse af hændelsesforløbet i 1943. Det bærer titlen "Kapitel V, Die geplante Aktion gegen die dänischen Juden und ihre Verhinderung". Dette kapitel har han tilsyneladende skrevet i 1958 og sendt til historikeren Leni Yahil. Yahil opdagede allerede da, at der var uoverensstemmelser mellem dette kapitel og en ældre version af Duckwitz' beretning, som hun havde fået tidligere. Dette meddelte hun Duckwitz. At Duckwitz i 1958 havde et "Kapitel V", som var anderledes end tidligere kapitler og beretninger han havde aflagt eller publiceret, viser, at Duckwitz i 1958 stadig gik med planer om at publicere sin biografi.

³⁴På Yad Vashems hjemmeside står følgende at læse om Duckwitz: "Georg Ferdinand Duckwitz was born in Bremen to an old patrician family in the Hanseatic city.

After finishing commercial college, he pursued a career in the international coffee trade, residing for several years in Scandinavian countries. In 1939, the Nazi Foreign Ministry assigned him to the German embassy in Copenhagen as an expert in maritime affairs. As Duckwitz was intimately acquainted with local conditions and enjoyed good connections with Danish leaders, after 1942, he became a close confidant of the new Nazi Reich Representative (Reichsbevollmächtigter) for Denmark, Werner Best. A former deputy chief of the Gestapo and a hard-core Nazi ideologue, Best nevertheless chose to stick to the moderate policies of his predecessors. However, Hitler demanded a new iron-fist policy toward the increasingly rebellious country and an immediate implementation of the "Final Solution". On September 28, 1943, Best tipped off his confidant about the plan for the deportation of Denmark's Jewish community of 6,500 people. At great risk to himself, Duckwitz proceeded to inform his Danish Social-Democratic friends, who, in turn, alerted the leadership of the Danish Jewish community. This made it possible for the Danes to carry out their great rescue operation, during which some 6,000 Jews were transported overnight in ships and boats across the sea to the safety of neighboring Sweden. By October 2, when the Gestapo set out to implement their plans, there were simply no Jews left to deport [sic].

On March 29, 1971, Yad Vashem decided to recognize Georg Ferdinand Duckwitz as Righteous Among the Nations."

³⁵Forfatteren fik i marts 2001 ikke tilsendt flere fotokopier fra Duckwitz' dagbog med det argument, at alle spørgsmål vedrørende Duckwitz skulle rettes til Hans Kirchhoff, jfr. et brev fra *Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes* / ved Dr. Biewer til forfatteren af 8.3. 2001. I oktober 2005 fik forfatteren tilladelse til at undersøge Duckwitz' dagbog og lommekalendere for årene 1939-42 i *Politisches Archiv* i Berlin. Her oplystes der også d. 18.10. 2005, at Frau H. i sommeren 2005 havde skrevet dagbogen af for Dr. Hans Kirchhoff i Danmark. I oktober 2005 var det ikke længere noget problem at få affotograferet dagbogen.

³⁶Denne passus fra dagbogen er ikke tidligere blevet publiceret.

³⁷Venligst oplyst af Ola Törjas, *Svenska Filminstitutet* den 27.4. 2004.

³⁸Venligst oplyst af Aki Nyman, *Statens Biografbyrå, Filmcensuren*, i brev af 21.4. 2004.

³⁹Kapitlerne nævnes i *ABA* (Arbejderbevægelsens Arkiv), Arkiv 39: Hans Hedtoft: Kasse 25: Korrespondance D-E; Læg mærket G.F. Duckwitz: Brev

fra Duckwitz til Hedtoft 19.12.1946 og brev fra Hedtoft til Duckwitz 21.12. 1946.

⁴⁰Mogensen et al. 2003, s. 39-45. Forfatterne til denne bog nævner desværre ikke hvilket arkiv redegørelsen stammer fra, eller hvilken datering den har, men skriver blot afslutningsvis: "*Nærværende er en afskrift af den tyske søfartskyndige van [sic] Duckwitz' redegørelse over aktionen mod Danmarks jøder.*" Alle andre breve og redegørelser i bogen, som er en kildesamling for gymnasierne, er vel-dokumenterede.

⁴¹Michael Mogensen i en e-post til forfatteren af 15.9.2005. Mogensen skrev: "*Jo, så vidt jeg husker stammer den oprindeligt fra Hans Hedtofts arkiv. Her ligger der vist nok en seddel ved beretningen, med årstallet 1952. Men hvor meget det siger ved jeg ikke? Jeg mener ikke den tidligere er publiceret.*"

⁴²Herbert 1996, s. 368, note 134.

⁴³Mogensen et al. 2003, s. 42.

⁴⁴Duckwitz 1949, s. 16.

⁴⁵*Rigsarkivet*, Rigspolitichefens arkiv, Tilsynet med Udlændinge, udl-sag nr. 21.768-130.902 for Georg Ferdinand Duckwitz: Spørgeskema til Brug for Ansøgning om Ud- og Tilbagerejsetilladelse fra og til Danmark, til tjenesterejse til Sverige 19.9.- 26.9. 1943, indleveret og underskrevet af Georg Ferdinand Duckwitz 14.9.1943.

⁴⁶Afrejsetidspunktet fremgår tydeligt af Duckwitz' lommekalender, som opbevares i Rigsarkivet i København [*Rigsarkivet*, Georg Ferdinand Duckwitz' arkiv, Arkivnr. 5344]. Alligevel skriver Hans Kirchhoff, at han ankom til Stockholm "on a secret mission" den 21.9.1943.

⁴⁷Dette fremgår også af fru Annemarie Duckwitz' dagbog d. 16.9. 1943, se Kirchhoff, s. 106, note 72. Det samme fremgår også af en "Aufzeichnung", som Ekblad selv skrev d. 22.1. 1958, som er bevaret i Yad Vashems arkiv over Duckwitz' sag fra "The Commission for the Righteous", en kommission som arbejdede under Israels højesteret. Materialet er venligst tilsendt forfatteren af Dr. Mordacai Paldi, direktør for afdelingen for de retskafne (Dept. of the Righteous) i et brev af 25.9. 2005.

⁴⁸Kirchhoff 1999 c, s. 17-19.

⁴⁹Dose 1992, s. 9.

⁵⁰Paulsson 1995, s. 451 samt fodnote 43. Hans Kirchhoffs svar på Paulssons artikel i samme tidskrift er et glimrende bevis for, at Hans Kirchhoff aldrig havde læst Duckwitz' udlændingesag. Denne afslører, hvornår rejsen til Sverige blev planlagt.

⁵¹ABA (Arbejderbevægelsens Arkiv), Arkiv 39: Hans Hedtoft: Kasse 40 (læg 9), Duckwitz' erindringer: Et kapitel med titlen "Die Aktion gegen die dänischen Juden am 2. Oktober 1943".

⁵²Mogensen et al. 2003, s. 17.

⁵³Melchior 1945, s. 362.

⁵⁴Brøndsted (red.) 1946, s. 581.

⁵⁵Se Thorsen 1998, s.86, note s. 334.

⁵⁶Selv ikke i værket *Overleveren* (2003), Bo Lidegaards beretning om udenrigspolitikken historie i Danmark 1914-1945, gøres der opmærksom på Kauffmanns vigtige rolle i sagen. I *Overleveren* hævdes det også, at Duckwitz' tur til Sverige den 22. [sic] september var hemmelig; se Lidegaard 2003, s. 541.

⁵⁷Rigsarkivet, Udenrigsministeriets Gruppeordnede Arkiv 6.U.45. "Danske Flygtninge i Sverige" (aflevering 1964): Memorandum på engelsk skrevet af Povl Bang-Jensen 30.10. 1943, (Jr. No. 6.U.19).

⁵⁸Rigsarkivet, Udenrigsministeriets Gruppeordnede Arkiv 120 N. I. "Jøder i Danmark" (aflevering 1964): Repræsentanterne for Det Mosaiske Troessamfund i København til Hr. Minister Henrik Kauffmann, S.K., D.M., p.p., Den danske Ambassade, Washington 8, DC, Massachusetts Ave., N.W. den 26.6. 1947

⁵⁹Rigsarkivet, Rigspolitichefens arkiv, Tilsynet med Udlændinge, udl-sag nr. 21.768-130.902 for Georg Ferdinand Duckwitz: Rapport, Politikreds K. A. Nrd. Birk, nr. 2 af 28.7.1945.

⁶⁰Christmas-Møller 1995, s. 59 ff.

⁶¹Rigsarkivet. Kommissarius for Konfiskation af Tysk og Japansk Ejendom 1945-1960 (arkiv 1510) (Dispensationsnævnet vedr. Tysk og Japansk Ejendom 1946-1958) (arkivnr. 2230)): Dispensationsnævnets sag (DN-sag) nr. 2823 vedr. G.F. Duckwitz og hans kone Annemarie. Dispensationssagens nummer er 1036.

⁶²"Duckwitz: Aldrig Spillet Dobbeltspil", *Ekstra Bladet*, 9.12. 1949.

⁶³Brustin-Berenstein 1986, s. 184 ff.

⁶⁴ABA (Arbejderbevægelsens Arkiv), Arkiv 39: Hans Hedtoft: Kasse 25: Korrespondance D-E; Læg mærket G.F. Duckwitz: Duckwitz til Hedtoft 19.12.1946.

⁶⁵ABA (Arbejderbevægelsens Arkiv), Arkiv 39: Hans Hedtoft: Kasse 25: Korrespondance D-E; Læg mærket G.F. Duckwitz: Hedtoft til Duckwitz 21.12 1946.

⁶⁶ABA (Arbejderbevægelsens Arkiv), Arkiv 39: Hans Hedtoft: Kasse 40 (læg 9), Duckwitz' erindringer: Et kapitel med titlen "Die Aktion gegen die dani-

schen Juden am 2. Oktober 1943".

⁶⁷Se Lidegaard 2004, s. 501-2. Lidegaard forveksler i sin bog (2002) Christian Vilhelm Madsen, der i 1940 var politimand ved Afdeling D, Opdagelsespolitiet, med arbejdsmand Christian Madsen, der var medlem af DKP og senere af SF i Ålborg.

⁶⁸*Yad Vashem*: Intern skrivelse til Fr. Dunyah Rozen fra B. Armon, som skulle bringes videre til dr. Moshe Landau (israelsk højesteretspræsident) vedrørende Christian Madsens besøg i Yad Vashem d. 18.5. 1970. Brevet findes i Yad Vashems arkiv over Duckwitz' sag fra "The Commission for the Righteous", en kommission, som arbejdede under Israels højesteret. Materialet er venligst tilsendt forfatteren af Dr. Mordacai Paldiel, direktør for afdelingen for de retskafne (Dept. of the Righteous) i et brev af 25.9. 2005. Brevet venligst oversat af Ulf Haxen.

⁶⁹Duckwitz 1949, s. 15.

⁷⁰Ej heller i den udaterede og proveniensløse beretning, som udkom i 2003, under benævnelsen "kilde 25", se note 40 i denne artikel.

⁷¹Forfatteren ønsker at takke Dr. Gerhard Keiper, overarkivar ved Politisches Archiv i Auswärtiges Amt i Berlin for d. 18.10. 2005, for at gøre opmærksom på denne underlige fejl i Duckwitz' indførsel i dagbogen.

⁷²Andersen 2001, s. 3. Citaterne stammer fra et interview med lektor dr. phil. Hans Kirchhoff.

LITTERATUR

- Andersen, Steen 2001. "Vi mangler gråtonerne" *Weekendavisen*, bøger, 14.-20. december 2001, s. 3. [Et interview med Hans Kirchhoff].
- Bjørn, Claus 2004, *H.C. Hansen*. Fremad.
- Brustin-Berenstein 1986. "The Historiographic Treatment of the Abortive Attempt to Deport the Danish Jews". *Yad Vashem Studies XVII*.
- Brøndsted, Johannes (red.) 1946. *De fem lange Aar, Danmark under Besættelsen 1940-1945*, 2. Bind. Gyldendalske Boghandel.
- Christmas-Møller, Vilhelm 1995. *Obersten og Kommandøren; Efterretnings tjeneste, sikkerhedspolitik og Socialdemokrati i 1945-55*. Gyldendal.
- Dose, Johannes 1992. *Georg Ferdinand Duckwitz in Dänemark 1943-1945*. Herausgeber Auswärtiges Amt.
- Duckwitz, Georg Ferdinand 1949. „Bag det tyske gesandtskabs kulisser“. *Jødisk Samfund*, [Udgivet af Det Mosaiske Troessamfund], oktober 1949, Vol. 23.

- Herbert, Ulrich 1996. *Best: biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft, 1903-1989*. 2. durchgesehene Auflage. Verlag J.H.W. Dietz Nachfolger, Bonn.
- Høgh-Sørensen, Erik 2004. *Forbrydere uden straf: Nazisterne der slap fri*. Documentas.
- Kirchhoff, Hans 1978. "Ferdinand Duckwitz. Skitser til et politisk portræt". *Lyngby-bogen 1978*. (Udgivet af Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune).
- Idem 1997 "Oktober 1943 set "från hinsidan". Det svenske Utrikesdepartement og jødeforfølgelserne i Danmark. En studie i humanitær hjælp og realpolitik". *Historisk Tidskrift* 97:1.
- Idem 1999 a. "Georg Ferdinand Duckwitz" i *Tyskere imod Hitler, fem diplomater i København*. Udgivet af Forbundsrepublikken Tysklands Ambassade. Jespersens Offset, København.
- Idem 1999 b. "Den gode tysker", *Aktuelt*, 27.11. 1999.
- Idem 1999 c. "Doing all that can be done" – The Swedish Foreign Ministry and the Persecution of Jews in Denmark in October 1943". *Scandinavian Journal of History*, Vol.24, No. 1.
- Lidegaard, Bo 2002. *Jens Otto Krag 1962-1978*. Gyldendal.
- Idem 2003. *Overleveren 1914-1945*. Dansk Udenrigspolitisk Historie 4. Danmarks Nationalleksikon/Gyldendal.
- Idem 2005. *Kampen om Danmark 1933-1945*. Gyldendal.
- Melchior, Marcus 1945. "Razziaen paa Jøderne og Flugten til Sverige". I La Cour, Vilhelm (red.) *Danmark under Besættelsen*, Bind III. Westermanns Forlag, København.
- Mogensen, Michael, Rühl, Otto og Wiben, Peder 2003. *Aktionen mod de danske jøder oktober 1943: Flugten til Sverige*. Systime, Viborg.
- Mortensen, Per 2000. *Malteserkorsskibene: En Tragedie*. Forlaget www.permortensen.dk.
- Paulsson, Steven G. 1995. "The "Bridge over the Øresund: The Historiography on the Expulsion of the Jews from Nazi-Occupied Denmark". *Journal of Contemporary History*, Vol. 30.
- Stevnsborg, Henrik 1992. *Politiet 1938-48. Bekæmpelse af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed*. G. E. C. Gads Forlag, København.
- Thorsen, Leif 1998. *Hans Hedtoft*. Odense Universitetsforlag.
- Tortzen, Christian 1995. *Krigssejlerne: Træk af dansk skibsfarts historie 1939-1945*. Pantheon, Valby.
- Vilhjálmsen, Vilhjálmur Örn 2003. "The King and the Star". I Bastholm Jensen, Mette & Jensen, Steven B. (Ed.) *Denmark and the Holocaust*. Danish Institute for International Studies.
- Idem 2005. *Medaljens Bagside: Jødiske flygtningeskæbner i Danmark 1933-1945*. Forlaget Vandkunsten.
- Wiben, Peter 1998. "Komitéen af 4. maj 1933". I Dethlefsen, H. og Lundbak, H. (red.) *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid*. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998, Museum Tusculanums Forlag.
- Yahil, Leni 1967. *Et Demokrati på Prøve. Jøderne i Danmark under Besættelsen*. Gyldendal.

story of one young woman, Marie Stargot, to illustrate her ongoing research project. Marie was born in Copenhagen in 1924 to Sucher and Sara Stargot who came to Denmark illegally in 1920 and 1922 from Poland. In 1928 Marie's parents were given permission to settle in France. Marie was deported to Auschwitz from the French transition camp Drancy outside

Paris in 1942. The Danish consulate in Paris sent a letter to the Union Général des Israélites de France requesting that Marie be freed, as she was a Danish citizen according to Danish law. Whether the person in charge of Drancy ever received the letter is not known. Marie was deported and died in Auschwitz in 1942.

The White Busses

Bent Blüdnikow

Bent Blüdnikow reviews the Swedish historian Ingrid Lomfors' book: *Blind Fläck. Minne och glömska kring Svenske Röda Korsets hjälpinsats i Nazityskland 1945* (Atlantis 2005) about the Swedish Red Cross' action to help Scandinavian prisoners in Nazi Germany. Lomfors is critical of the Swedish effort, the glorification of Folke Bernadotte and the Swedish understanding of its national history. She shows that the Swedish Red Cross helped transport prisoners that the

Nazis wanted to liquidate in order to save Scandinavian prisoners.

Blüdnikow is critical of Hans Sode-Madsen's book: *Reddet fra Hitlers Helvede. Danmark og De Hvide Busser 1941-45* (Aschehoug 2005) about Theresienstadt and the White Red Cross busses. According to Blüdnikow his book uncritically praises the Danish cooperation policy with Nazi Germany and is based almost solely on Danish sources.

“Ich weiss, was ich zu tun habe”

A critical reflection on the role of Georg Ferdinand Duckwitz in the rescue of the Danish Jews in October 1943.

Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson

One person in particular has received credit for the successful rescue of most of the Jews of Denmark to Sweden in October 1943. That person was Georg Ferdinand Duckwitz (1904-1973). In the post-war era, this Nazi diplomat, who had been a Nazi spy, a long-time trusted member of the Nazi Party and co-worker of anti-Semite ideologist Alfred Rosenberg, managed to continue his service in the post-war German Foreign Office because of his alleged role

in the rescue saga of the Danish Jews. He has been credited for trying to thwart the action against the Jews in Denmark, as well as for warning the Jews with the help of Danish Social Democrat friends.

Duckwitz has been praised in a large number of articles and booklets from 1949 onwards, especially after 1970. However, his story, which he himself was a master of promoting, has never been critically investigated. His Danish

biographers, writing small PR pamphlets on Duckwitz for the German Foreign Office, never made full use of all the available sources nor discussed the vast number of discrepancies that occur in his many different narratives. Duckwitz always argued that he had been in Copenhagen when Denmark was invaded on April 9 1940. Records of the Danish Police, which no Danish historians bothered to look into, as well as his own pocket books, which for decades were inaccessible to historians other than Hans Kirchhoff, show that Duckwitz was in Berlin dating, eating out, dancing and playing at the time when Denmark was invaded by German forces.

Duckwitz and his biographers have stressed that on September 19 1943 he suddenly made the most important decision of his life: To travel to Sweden and present the Swedish authorities with the idea of the rescue of the Danish Jews. Duckwitz's trip to Sweden in September 1943 has become the ultimate proof of his glorious involvement in the rescue of the Danish Jews. However, Duckwitz's signature on his application to the Danish State Police to travel to Sweden shows without any doubt that Duckwitz made the decision to travel to Sweden on September 14 and not 19 as he always claimed. Duckwitz's biographers did not bother to use this source, which makes most of the motifs Duckwitz gave for his life-saving trip to Sweden questionable or invalid. Instead, historian Hans Kirchhoff, who most likely didn't know Duckwitz's application existed, persistently claimed that Duckwitz didn't need permission from the Danish authorities to travel to Sweden in September 1943.

The present article summarizes numerous contradictions and flaws in the legend of George Ferdinand Duckwitz and shows how some important sources have been used selectively, or not at all by his biographers. There are great discrepancies between the rescue story told by Duckwitz and the one that can

be told by the large number of sources that were ignored in the research on the rescue of the Danish Jews in 1943. The German Foreign Ministry has made great efforts to promote Duckwitz as an exception to the rule, as a righteous man among many other members of the Post-War Foreign Service who had a less heroic Nazi Past. In 2005, the State Secretary of the German Foreign Office (presently the German ambassador to the USA), Klaus Scharioth, even claimed: "it is not to be assumed that the achievement of Duckwitz in the autumn of 1943 will ever be questioned". However, until recently (2005) any questioning was extremely difficult for historians, other than those hired by the German Foreign Ministry, to access the diary and pocket notebooks of Duckwitz in the Political Archive of the German Foreign Ministry. When these sources finally became accessible to this author, they, together with sources discovered in Danish archives, showed a quite different George Ferdinand Duckwitz: An opportunist, who constantly changed and adapted his story for personal gain or according to the wishes of leading Danish politicians, who were afraid that aspects of Duckwitz's original story might compromise their careers.

When Duckwitz was nominated Righteous Among the Nations by Yad Vashem in 1970, the source material to back the claims for his deeds was extremely poor and one must question how his nomination was at all possible. The only living credibility witness from 1943 was a Danish policeman, who was flown to Israel and presented by the Danish Embassy in Tel Aviv as a WWII resistance fighter and a personal friend of Duckwitz during WWII. The policeman who vouched for Duckwitz was in fact active in the Danish police department that arrested stateless Jews, who were expelled to Nazi Germany by the Danish authorities during WWII, and actively participated in the deportation of Danish Communists to Nazi concentration camps.